

دلایل وصول نشدن مطالبات غیر جاری بانکها ۳. مسئله ذی‌نفع واحد

معاونت پژوهش‌های اقتصادی
دفتر: مطالعات اقتصادی

کد موضوعی: ۲۲۰
شماره مسلسل: ۱۴۹۳۳
مردادماه ۱۳۹۵

فهرست مطالب

۱	چکیده
۱	مقدمه
۴	۱. مسئله ذی نفع واحد
۴	۱-۱. کلیات و تعاریف
۵	۱-۲. بررسی ذی نفع واحد در اصول کمیته بال
۷	۳-۱. راهکار بهبود شناسایی ذی نفع واحد با رویکرد چارچوب اطلاعات مالی
۱۱	۲. بررسی ذی نفع واحد در ایران
۱۱	۱-۲. سهم ذی نفع واحد از تسهیلات غیرجاری بانکها در ایران
۱۲	۲-۲. بررسی روند قوانین مرتبط با ذی نفع واحد
۱۹	۳-۲. نحوه شناسایی ذی نفع واحد در کشور
۲۹	۳. مشکلات شناسایی ذی نفع واحد در ایران
۳۰	۱-۳. مشکلات مقام ناظر
۳۰	۲-۳. مشکلات ساختاری
۳۳	۳-۳. مشکلات قوانین و مقررات
۳۴	۴-۳. مشکلات درون بانکی
۳۵	جمع بندی و پیشنهادها
۳۸	منابع و مأخذ

دلایل وصول نشدن مطالبات غیرجاری بانکها

۳. مسئله ذی‌نفع واحد

چکیده

یکی از مشکلات موجود در نظام بانکی ایران، بحث افزایش و درصد بالای مطالبات غیرجاری و عدم وصول مناسب و مؤثر آن است. مطالبات غیرجاری به‌عنوان یک عنصر ناکارآی اقتصاد، موجب به هم خوردن توزیع درآمد و کارکرد تولیدی تسهیلات بانکی می‌گردد و دارای علل مختلفی می‌باشد. یکی از علل اصلی این موضوع، اعطای تسهیلات و تعهدات کلان توسط بانکها و مؤسسات اعتباری به اشخاصی است که با یکدیگر در ارتباط بوده و اصطلاحاً ذی‌نفع واحد نامیده می‌شوند. عدم شناخت و رعایت این مسئله می‌تواند به افزایش قابل توجه ریسک بانک که با عنوان ریسک تمرکز (یکی از اجزای ریسک بازار) شناخته شده است، منجر گردد. لذا در این گزارش به بررسی اهمیت، ابعاد و تأثیرات این مسئله و نیز راه‌حل‌های مختلف آن پرداخته شده است. بعد از بررسی ابعاد موضوع و اهمیت آن و همچنین تأثیرگذاری قابل توجه این امر در اقتصاد ایران، نتایج مشخصی بیان شده است. نتایج به‌دست آمده حاکی از آن است که مشکلات مربوط به ذی‌نفعان واحد را می‌توان در چهار دسته مشکلات مقام ناظر، مشکلات ساختاری، مشکلات مقرراتی و مشکلات درون بانکی خلاصه کرد. از میان راهکارهای پیشنهادی برای حل مشکلات مربوط به ذی‌نفع واحد، به نظر می‌رسد پیشنهاد راه‌اندازی سامانه شناسایی ذی‌نفعان واحد توسط بانک مرکزی به‌عنوان مقام ناظر بازار پولی کشور، راهکاری مناسب و مطلوب خواهد بود. در این راهکار پیشنهادی، بانکها و مؤسسات اعتباری مکلف خواهند بود قبل از اعطای هرگونه تسهیلات، نسبت به استعلام ذی‌نفعان واحد متقاضی، اقدام و با توجه به حدود تعیین شده اقدام نمایند. راه‌اندازی این سامانه منجر به ساماندهی قابل توجه بانکها و همچنین امکان سیاستگذاری صحیح در نظام بانکی کشور خواهد شد.

مقدمه

به‌طور معمول، بانکها و نظام بانکی، با ریسک‌های مختلفی روبرو هستند، یکی از این ریسکها، ریسک اعتباری است، به این معنا که بانک‌های ارائه‌دهنده تسهیلات از عدم بازپرداخت این تسهیلات توسط مشتریان خود نگران هستند. این عدم بازپرداخت، زمانی دارای ریسک بیشتری است که بخش عمده‌ای از تسهیلات، در دست یک شخص واحد و یا اشخاصی که در حکم شخص واحدی هستند، متمرکز شود. این مسئله در بسیاری از نهادهای مالی، همانند بورس نیز وجود دارد به‌طوری که خرید سهام از مجموعه

شرکت‌های ذی‌نفع واحد، خطر ابهامات مالی را افزایش می‌دهد.^۱ لذا از این جهت در بانک و مؤسسات اعتباری، مسئله تسهیلات و تعهدات کلان^۲ از مهمترین مقررات احتیاطی به حساب آمده، و با هدف پیشگیری از ریسک تمرکز (یکی از انواع ریسک‌های اعتباری) مورد بررسی قرار می‌گیرد. بنابراین، یکی از نکات کلیدی، تعیین حد بهینه برای پرداخت تسهیلات به اشخاص، با توجه به ریسک تمرکز آنان است. این حد، سقف پرداخت تسهیلات به هر شخص و یا اشخاصی را که در حکم شخص واحدی هستند، مشخص می‌کند. البته فرض بر این است که این تسهیلات به همه مشتریان قابل پرداخت نبوده و پرداخت آن پس از اعتبارسنجی و حصول اطمینان از توانمندی اشخاص برای بازپرداخت اقساط انجام می‌شود. با این توضیحات ملاحظه می‌شود هنگامی که شخصی (حقیقی یا حقوقی) برای دریافت تسهیلات و دیگر خدمات اعتباری به بانک مراجعه می‌کند، بانک یا مؤسسه اعتباری باید بررسی‌های ذیل را به عمل آورد:

۱. آیا اشخاص دیگری وجود دارند که به‌موجب روابط مالکیتی، مدیریتی و کنترلی و موارد مشابه، با وی دارای منافع مشترکی بوده و قبلاً از بانک تسهیلات دریافت کرده باشند؟

۲. در صورت وجود، پس از شناسایی این اشخاص باید میزان تسهیلات و تعهدات به‌گونه‌ای تعیین شود که از سقف مقرر برای هر ذی‌نفع واحد فراتر نرود.

در صورت عدم توجه به موضوعات فوق، پیامد این اقدام در صورت نامطلوب شدن وضعیت مالی گیرنده تسهیلات، به‌دلیل پیوند زنجیره‌ای وی با دیگر اشخاص دارای منافع مشترک، می‌تواند منجر به ایجاد آثار دومینو^۳ و تسری مشکلات آنها به یکدیگر باشد، که در نهایت، گیرندگان تسهیلات را برای بازپرداخت اقساطشان به بانک با دشواری روبه‌رو خواهد کرد. بنابراین، دو تعریف مهم در این موضوع وجود دارد:

۱. تعیین مصادیق اشخاصی که به‌دلیل دارا بودن منافع مشترک، باید با آنها به‌صورت یک مجموعه «واحد» و «کل» رفتار کرد.

۲. تعیین سقف فردی و جمعی این‌گونه تسهیلات و تعهدات کلان در سطحی که بانک را مصون از ریسک تمرکز بنماید.^۴

با توجه به مطلب بالا، براساس بند «۴» ماده (۳۴) قانون پولی و بانکی کشور، مصوب سال ۱۳۵۱ مجلس شورای اسلامی، بانک‌ها مجاز نمی‌باشند بیش از آنچه بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران به‌موجب دستورالعمل‌ها یا آیین‌نامه‌های خاص تعیین می‌نماید، به اشخاص حقیقی یا حقوقی، تسهیلات یا اعتبار اعطا نمایند. فلسفه وجودی این حکم قانونی که کم‌وبیش در کشورهای دنیا مورد توجه می‌باشد،

1. <http://aiin.ir/index.php/news/8848-2015-07-07-05-59-56>

2. Large Exposure

3. Domino Effect

۴. کالبدشکافی آیین‌نامه جدید تسهیلات و تعهدات کلان.

عبارت است از امکان تخصیص منابع بانکی به تعداد بیشتری از آحاد جامعه، تنوع بخشی بیشتر به سبد اعتباری بانکها و به حداقل رساندن زیانهای ناشی از تمرکز منابع بانکها حول یک شخص یا گروهی از اشخاص مرتبط با یکدیگر که به تعبیری ذی نفع واحد تلقی می شوند. بر همین اساس، مراجع نظارت بانکی مراقبت می نمایند تسهیلات و تعهدات قابل اعطا و یا ایجاد به هر ذی نفع واحد، حد و سقف معینی داشته باشد و همچنین مجموع تسهیلات و تعهداتی که از حد مشخصی بیشتر هستند و در ادبیات بانکی موسوم به تسهیلات و تعهدات کلان می باشند، بخش محدودی از منابع بانکها را به خود تخصیص دهد.^۱ در همین راستا یکی از درسهای مهم بحرانهای مالی سال ۲۰۰۸ میلادی، این است که بانکها، تسهیلات اعطایی به افراد ذی نفع واحد و گروههای مرتبط با آنان را به درستی اندازه گیری و کنترل نمی کنند.^۲

ذی نفع واحد به خودی خود دارای هیچگونه بار منفی و مثبتی نیست و صرفاً به رابطه و یا روابط خاصی بین اشخاص حقیقی و حقوقی در نظام بانکی اشاره دارد. بنگاههای اقتصادی بزرگی مانند ایران خودرو، مپنا و تمام بنگاههایی که دارای شرکتهای زیرمجموعه فراوان هستند از نظر نظام بانکی یک گروه ذی نفع واحد را تشکیل می دهند. اما در اینجا، ذی نفع واحد یک مفهوم مثبت و سازنده از زنجیره تولید است. ذی نفع واحد از آنجا می تواند به عنوان یک چالش مطرح شود که مجموعه ای از افراد حقیقی یا حقوقی با استفاده از روابطی که در تعریف ذی نفع واحد مطرح می شود، تسهیلات دریافت کرده و در نتیجه به واسطه تأثیر دومینویی^۳ ریسک بالای اعتباری را به نظام بانکی کشور تحمیل نماید. موضوعی که بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران را بر آن داشت تا به عنوان یک نهاد ناظر بر اساس دستورالعملهای کمیته بال برای مدیریت ریسک اعتباری بانکها، اقدام به تدوین آیین نامه تسهیلات و تعهدات کلان کند. در واقع بانک مرکزی برای جلوگیری از اثر دومینویی نکول یک مشتری بر سایر مشتریان در بانکها تعاریفی از ذی نفع واحد را در آیین نامه تسهیلات و تعهدات مطرح کرده است. حال اگر بانکها در شناخت ذی نفعان موفق عمل نکنند، در صورت نکول آن دست از مشتریان که تحت لوای ذی نفع واحد قرار دارند، بانک به جای روبه رو بودن با نکول از یک قرارداد با نکول از چندین قرارداد و در نتیجه عدم بازگشت حجم بالایی از منابع روبه رو خواهد شد. این امر، یعنی عدم موفقیت بانکها در شناسایی ذی نفع واحد، تحقق بندهای «۹» و «۱۹» سیاستهای کلی اقتصاد مقاومتی را در خصوص اصلاح و تقویت همه جانبه نظام مالی کشور و همچنین شفاف سازی اقتصاد و سالم سازی آن و جلوگیری از اقدامات، فعالیتها و زمینه های فسادزا در حوزه پولی، تجاری، ارزی و غیره را با شکست مواجه می کند؛ زیرا اقتصاد کشور بانک محور است و شکست نظام بانکی در این زمینه، می تواند به مفهوم شکست کل اقتصاد باشد.

در این گزارش ابتدا مسئله ذی نفع واحد از نگاه کلیات و تعاریف، کمیته بال و روابط پیشنهادی IFW

۱. آیین نامه تسهیلات و تعهدات کلان، مورخ ۱۳۹۱/۵/۱۰.

2. PDM NETWORK Monthly Newsletter, 2014.

3. Domino Effect

بررسی می‌شود؛ سپس به بررسی این مسئله در ایران از نگاه قانونی، سهم آن در تسهیلات و تعهدات کلان و نحوه شناسایی ذی‌نفع واحد در کشور و ملزومات شناسایی افراد ذی‌نفع در شرایط مختلف پرداخته خواهد شد. در انتها نیز مشکلات و آسیب‌های عمده مسئله ذی‌نفع واحد در کشور بحث می‌شود.

۱. مسئله ذی‌نفع واحد

در بخش اول این گزارش مفهوم ذی‌نفع واحد و دامنه شمول آن مورد بحث و بررسی قرار می‌گیرد.

۱-۱. کلیات و تعاریف

۱-۱-۱. تعریف

در ادبیات بانکی بین‌المللی در رابطه با تسهیلات و تعهدات کلان،^۱ دو مفهوم اشخاص مرتبط^۲ و ذی‌نفع واحد^۳ مطرح می‌شوند. کمیته بال در چارچوب نظارتی بانکی خود، در تعریف اشخاص مرتبط بیان می‌دارد که «ممکن است یک بانک تسهیلات را به یک گروه از افراد که با یکدیگر دارای روابط متقابل یا وابستگی متقابل می‌باشند داده باشد، به طوری که احتمال فراوانی وجود دارد که این افراد همزمان با یکدیگر از پرداخت تسهیلات ناتوان شوند؛ به بیان دیگر، یک گروه از افراد مرتبط دارای یک «ریسک واحد» می‌باشند و گویی آنها یک ذی‌نفع واحد می‌باشند».^۴

همچنین تسهیلات و تعهدات کلان در آیین‌نامه مورخ ۱۳۹۲/۸/۱۶، بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران چنین تعریف می‌گردد: «مجموع خالص تسهیلات و تعهدات اعطایی/ ایجاد شده، به/ برای هر ذی‌نفع واحد که میزان آن حداقل معادل ۱۰ درصد سرمایه پایه مؤسسه اعتباری باشد. این حد برای شعبه بانک خارجی، ۳ درصد مجموع دارایی‌های شعبه می‌باشد». همچنین تسهیلات خرد اشخاصی که ذی‌نفع واحد محسوب می‌شوند، نیز اگر در مجموع به حد کلان برسد، جزو تسهیلات و تعهدات کلان محسوب می‌شوند.

همچنین در آیین‌نامه فوق‌الذکر، تعریف ذی‌نفع واحد چنین بیان شده است: «یک شخص حقیقی یا حقوقی به‌طور مستقل» و یا «دو یا چند شخص حقیقی یا حقوقی که به‌واسطه برخورداری از روابط مالکیتی، مدیریتی، مالی، کنترلی و یا به هر نحو دیگری، می‌توانند مؤسسه اعتباری را در معرض ریسک قرار دهند، بدین ترتیب که مشکلات یکی از آنها بتواند به دیگری تسری یابد و منجر به عدم بازپرداخت یا ایفای به‌موقع تسهیلات و یا تعهدات آنها شود».^۵

1. Large Exposure

2. Connected Counterparties

3. Single Counterparty

4. Basel Committee on Banking Supervision, 2013.

۵. آیین‌نامه تسهیلات و تعهدات کلان، بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران، مورخ ۱۳۹۲/۸/۱۶، شماره ۹۲/۳۴۲۵۵۳.

۲-۱-۱. موارد مرتبط

یکی از مفاهیمی که در بحث ذی‌نفع واحد مطرح می‌گردد، واحد تابعه و واحد وابسته است. براساس آیین‌نامه مرتبط سال ۱۳۹۱ و به‌صورت مشابه در سال ۱۳۹۲، واحد تابعه، شخص حقوقی است که بیش از ۵۰ درصد سهام و یا سرمایه دارای حق رأی آن، به‌طور مستقیم و یا غیرمستقیم متعلق به‌شخص دیگر است. همچنین واحد وابسته، شخص حقوقی است که حداقل ۲۰ درصد و حداکثر ۵۰ درصد سهام یا سرمایه دارای حق رأی آن، به‌طور مستقیم و یا غیرمستقیم متعلق به شخص دیگر است.^۱

۳-۱-۱. هدفگذاری

با توجه به منطق کلی، میزان تسهیلات و تعهدات کلان، با توجه به قیدهای مختلف، باید منجر به کمینه و حداقل کردن یک تابع هدف گردد. این تابع هدف ریسک تمرکز نظام بانکداری و قیود مربوطه باید تأمین مالی مناسب، توان اعطای تسهیلات، شرایط کلان جامعه و موارد مشابه در نظر گرفته شود. لذا، به نظر می‌رسد هدف اصلی از آیین‌نامه‌های تسهیلات و تعهدات کلان باید کاهش ریسک تمرکز بانک باشد.

۲-۱. بررسی ذی‌نفع واحد در اصول کمیته بال

۱-۲-۱. معیارهای ضروری برای مسئله ذی‌نفع واحد در کمیته بال

در سپتامبر سال ۲۰۱۲ میلادی، کمیته بال طی بازنگری که در اصول ۲۵ گانه سند «اصول اساسی برای نظارت مؤثر بانکی» داشت، این اصول را از ۲۵ به ۲۹ اصل ارتقا داد. اصل نوزدهم این سند به موضوع تسهیلات و تعهدات کلان اشاره می‌کند. کمیته بال در این اصل به مقامات ناظر پیشنهاد می‌کند که به‌منظور محدود کردن میزان تسهیلات و تعهدات در رابطه با ذی‌نفع یا ذی‌نفعان واحد،^۲ محدودیت‌های احتیاطی را تنظیم کنند. معیارهای ضروری این اصل از منظر کمیته بال به‌طور خلاصه به‌شرح ذیل است:

۱. قوانین، مقررات یا ناظران از بانک‌ها می‌خواهند که فرآیندها و سیاست‌هایی را برای انجام یک بررسی جامع از علل مهم ریسک تمرکز در سطح بانک داشته باشند. ریسک‌های ناشی از اقلام بالای خط و زیرخط ترازنامه و همچنین ریسک‌های تعهدات مشروط نیز در این فرآیندها محاسبه می‌شوند.
۲. ناظران تعیین می‌کنند که سیستم‌های اطلاعاتی بانک، براساس یک برنامه زمانبندی شده و یک مدیریت فعال، اعطای تسهیلات و تعهدات کلان به ذی‌نفعان واحد و گروهی را به‌راحتی شناسایی و اجماع نماید.

۱. آیین‌نامه تسهیلات و تعهدات کلان، بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران، مورخ ۱۳۹۱/۵/۱۰، شماره ۹۱/۱۲۳۳۴۲.
۲. طرف‌های تجاری مرتبط ممکن است شامل افراد و یا گروهی از شرکت‌ها که از لحاظ مالی یا مالکیت، مشترک هستند و یا از هر نوع ترکیب مشابه دیگر باشد (برگرفته از اصل ۱۹ از اصول ۲۹ گانه کمیته بال).

۳. ناظر، سیاست‌های مدیریت ریسک بانک و فرآیندهای تعیین سقف قابل قبول ریسک که بر ریسک‌پذیری بانک و مشخصه‌های ریسکی و قدرت سرمایه اثر گذاشته و با ارتباط منظم با کارکنان مربوطه میسر می‌شود، را تعیین می‌نماید.

۴. ناظر، به‌طور منظم اطلاعاتی را به‌دست می‌آورد که بانک را موظف به متمرکزسازی اطلاعات بخشی، منطقه‌ای، تسهیلات و تعهدات ارزی، جهت بررسی توانمند، می‌کند.

۵. با توجه به تسهیلات و تعهدات اعتباری به ذی‌نفعان واحد، قوانین و مقررات بازتاب‌کننده ریسک واقعی تسهیلات و تعهدات مربوط به یک «گروه ذی‌نفعان متصل به هم» به‌طور اختصاصی توسط ناظر تعریف می‌شوند.

۶. قوانین، مقررات و ناظران به‌صورت احتیاطی با توجه به تسهیلات و تعهدات کلان به یک ذی‌نفع، الزاماتی را تنظیم می‌کنند. تسهیلات و تعهدات برای این منظور شامل همه مطالبات و معاملات مربوط به ارقام بالای خط و زیر خط ترانزنامه است. ناظران تعیین می‌کنند که مدیریت ارشد مؤسسه چگونه باید این محدودیت‌ها را پایش کند تا از لحاظ فردی و جمعی فراتر از حد مجاز نباشند.

۷. به‌منظور اهداف مدیریت ریسک، ناظران از بانک‌ها می‌خواهند که تأثیر تمرکزهای مهم ریسک را در برنامه‌های آزمون بحران خود در نظر بگیرند.

این کمیته علاوه بر ۷ معیار ضروری یک معیار دیگر را نیز در رابطه با تسهیلات و تعهدات کلان مطرح می‌کند:

در رابطه با ریسک اعتباری طرف‌های تجاری انفرادی یا گروهی، بانک‌ها ملزم هستند که از موارد زیر تبعیت کنند:

الف) حداقل ده درصد سرمایه بانک به‌عنوان تسهیلات کلان تعریف شود.

ب) بعد از تعریف تسهیلات کلان، میزان تسهیلات کلان انفرادی به طرف تجاری خصوصی غیربانکی یا گروهی از شرکای تجاری، بیست و پنج درصد سرمایه بانک باشد.

۲-۱- آخرین تغییرات کمیته بال در مورد ذی‌نفع واحد

در ۱۵ آوریل سال ۲۰۱۴ میلادی، کمیته بال طی گزارشی^۱ چارچوبی را برای تهیه و تدوین قوانین مربوط به ذی‌نفع واحد مشخص کرده تا بتوان به‌صورت ملی آن را پیاده کرد. همچنین این چارچوب برای رهایی از قوانین متناقض ذی‌نفع واحد پیشنهاد شده و به‌طور خلاصه بر دو نکته تأکید می‌کند:

۱. اجبار بانک‌ها به ارائه گزارش به ناظران ملی در رابطه با تسهیلات و تعهدات کلانی^۲ که بانک‌ها در ارتباط با ذی‌نفع واحد^۳ و یا گروهی از ذی‌نفعان واحد^۴ فعال هستند.

1. Large Exposures Framework Standard Final

2. Large Exposure

3. Single Counterparties

4. Counterparties Groups Of Connected

۲. ممنوعیت اعطای بیش از ۲۵ درصد از سرمایه جزء اول^۱ در قالب تسهیلات توسط بانک به ذی‌نفع

واحد.^۲

۳-۱. راهکار بهبود شناسایی ذی‌نفع واحد با رویکرد چارچوب اطلاعات مالی^۳

طی مطالعاتی که در گروه سناپ در شرکت خدمات انفورماتیک صورت گرفته است،^۴ با بررسی مفهوم داده‌ای اشخاص با اشخاص که در چارچوب اطلاعات مالی مشخص شده است، از طریق نگاشت آنها با مصادیق ذی‌نفع واحد در آیین‌نامه و همین‌طور مصادیق اشخاص مرتبط در آیین‌نامه مربوطه، روابطی پیشنهاد شده است که می‌توان به مصداق‌های روابط ذی‌نفع واحد و اشخاص مرتبط اضافه کرد. به‌خاطر اینکه موضوع تحقیق حاضر ذی‌نفع واحد است، در نتیجه فقط به روابط پیشنهادی گزارش در قالب ذی‌نفع واحد پرداخته خواهد شد. ولی قبل از آن ۹۱ رابطه بین اشخاص در ارتباط با مفهوم داده‌ای اشخاص در چارچوب اطلاعات مالی بیان می‌شود. به‌طور کلی چارچوب اطلاعاتی جامع و یکپارچه شامل مجموعه‌ای از مدل‌های کسب‌وکار مؤسسات مالی است که از پیاده‌سازی استانداردهای بین‌المللی همچون بال یا باسل^۵ و آی‌اف‌آراس^۶ و ... پشتیبانی می‌کند. هدف اصلی از طراحی چنین چارچوبی در صنعت مالی، ایجاد یک زبان مشترک کاربردی بین متخصصین کسب‌وکار مالی و کارشناسان حوزه فناوری اطلاعات بوده است. به‌طور کلی چارچوب اطلاعات مالی ۹۱ رابطه اشخاص با اشخاص^۷، برای مفهوم داده‌ای اشخاص شناسایی کرده است. در جدول زیر برخی از این روابط بیان شده است.

---

1. Tier\ Capital

۲. «Capital 1Tier» به معنای سرمایه جزء اول و یا سرمایه مرغوب و یا سرمایه اصلی است. سرمایه اصلی مهم‌ترین معیار نشان‌دهنده پشتوانه مالی بانک است و توانایی جذب زبان‌های احتمالی و غیرقابل پیش‌بینی را دارد.

3. Information Framework (IFW)

۴. بهبود شناسایی ذی‌نفع واحد و اشخاص مرتبط با رویکرد IFW، هانیه سادات بی‌ریایی، محسن رحیمی و حسین رزاقی، آذرماه ۱۳۹۲.

5. Basel

6. IFRS

7. IP/IP

جدول ۱. برخی روابط مفهوم داده‌ای اشخاص با اشخاص

<ul style="list-style-type: none"> - اقدام از طرف شخص دیگر - مشاوره به شخص دیگر - تأیید صلاحیت - تأیید استفاده از طبقه‌بندی توسط شخص دیگر - تبعیت از مقررات و نظارت یکپارچه - دارای منافع سرمایه‌ای - دارای سهام فاقد حق کنترل - داشتن مهارت‌های مورد نیاز - دارا بودن حق امتیاز شخص دیگر - معرف شخص دیگر - مدیریت غیرمستقیم - مفسر شخص دیگر - حسابدار شخص دیگر - وابستگی تجاری با شخص دیگر - نمایندگی شخص دیگر - ارزیاب - انتصاب یک شخص - داشتن وابستگی تجاری با شخص دیگر - شعبه به‌عنوان اولین نقطه ارتباطی با شخص دیگر - ایفای نقش اصلی شخص دیگر - خریدار احتمالی آتی شخص دیگر - مدیر تصفیه شخص دیگر - ثبت شده توسط شخص دیگر - ناظر شخص دیگر - رابطه خویشاوندی با شخص دیگر - مسئول شخص دیگر - نقطه فروش شخص دیگر - سهامدار شخص دیگر 	<ul style="list-style-type: none"> - واگذاری منافع به شخص دیگر - تعمیرکار مجاز - تفویض اختیار معامله - ذی‌نفع یک تراست که توسط شخص دیگر مدیریت می‌شود - کارگزاری شخص دیگر - گواهی شدن توسط شخص دیگر - فرزند شخص دیگر - رقیب شخص دیگر - جزئی از شخص دیگر - زیرمجموعه شخص دیگر - رابط با شخص دیگر - پیمانکار شخص دیگر - کارگزاری مؤسسه مالی دیگر - بانک پوششی مؤسسه مالی دیگر - مشتری شخص دیگر - همسر غیررسمی شخص دیگر - تحت تکفل شخص دیگر - رابط شخص دیگر در مواقع اورژانس - فروشنده (کالا و خدمات) به شخص دیگر - مشتری ثروتمند شخص دیگر - وصی شخص دیگر - گواهی‌کننده ادعای بیمه‌ای شخص دیگر - صدور ارزیابی برای شخص دیگر - مدیریت شخص دیگر - اِشغال یک موقعیت شغلی - مالک شخص دیگر - تهیه اطلاعات درباره شخص دیگر - جانشین شخص دیگر - والد شخص دیگر - رابط ترجیحی شخص دیگر - خواهر/برادر شخص دیگر - نماینده ثبت شده شخص دیگر - شرکت فرعی (تابعه) شخص دیگر 	<ul style="list-style-type: none"> - کارمند شخص دیگر - موقعیت شغلی شخص - قبول تعهدات یک شخص - برنامه‌ریز مالی شخص دیگر - شریک یک شخص به‌طور عام - ضامن یک شخص - سرپرستی یک شخص - وارث یک شخص - گردآورنده اطلاعات برای یک شخص - معرفی کسب‌وکار یک شخص - مشاوره سرمایه‌گذاری به یک شخص - وکیل یک شخص - شریک یک شخص به‌طور محدود - شعبه فروش برای یک شخص - واحد بازاریابی برای یک شخص - عضویت یک شخص - نماینده بازاریابی یک شخص - کارگزاری معاملات اوراق بهادار - وابسته به شخص دیگر - نماینده برخط شخص دیگر - ارتباط با شخص دیگر از طریق شبکه اجتماعی - رابط مجاز شخص دیگر - حامی شخص دیگر - همسر شخص دیگر - امین شخص دیگر
--	--	---

در ادامه این مطالعه^۱ به مصادیق آیین‌نامه‌ای ذی‌نفع واحد و اشخاص مرتبط با روابط مفهوم داده‌ای اشخاص با اشخاص، برگرفته از چارچوب اطلاعات مالی، به‌طور تطبیقی پرداخته می‌شود. در واقع هدف از این کار، مشخص‌سازی معادل کلیه روابط بالفعل موجود در بخشنامه‌های ذی‌نفع واحد و اشخاص مرتبط و همچنین شناسایی روابط بالقوه‌ای که تاکنون در این بخشنامه‌ها معرفی نشده‌اند، می‌باشد. بدیهی است که تمامی ۹۱ رابطه معرفی شده اشخاص با اشخاص نمی‌تواند از مصادیق روابط ذی‌نفع واحد و یا اشخاص مرتبط باشد. در نتیجه برای جداسازی روابطی که بیانگر مصادیق ذی‌نفع واحد و یا اشخاص مرتبط است، تمامی ۹۱ رابطه این مجموعه با مصادیق تعریف شده از طریق آیین‌نامه‌ها انطباق داده می‌شود و نگاشت‌های مرتبط با این انطباق ترسیم می‌گردد.

در ادامه این پژوهش و با شناسایی کلیه روابط اشخاص با اشخاص در مفهوم داده‌ای اشخاص (۹۱ رابطه)، امکان نگاشت بین روابط اشخاص با مصادیق ذی‌نفع واحد و اشخاص مرتبط معرفی شده در بخشنامه‌های بانک مرکزی^۲ فراهم می‌شود. هدف از انجام چنین نگاشتی تعیین رابطه بین این دو گروه (روابط اشخاص روابط ذی‌نفع واحد و اشخاص مرتبط) توسط تیم مشاوران ارشد بانکی می‌باشد. بدین منظور با بررسی مفهومی و دقیق کلیه روابط هر دو گروه در جلسات متعدد، روابط معادل و یا مرتبط مشخص می‌گردد. همچنین در جدول ۲، نتیجه نگاشت مصادیق ذی‌نفع واحد با برخی از ۹۱ رابطه درونی مفهوم داده‌ای اشخاص نیز نمایش داده شده است. در ستون اول جدول ۲ انواع روابط ذی‌نفع واحد معرفی شده و در ستون مقابل روابط بین اشخاص که معادل رابطه ذی‌نفع واحد می‌باشد، نمایش داده شده است.

جدول ۲. انواع روابط ذی‌نفعان واحد

ردیف	نوع رابطه ذی‌نفع واحد	نوع رابطه بین اشخاص
۱	شخص حقیقی یا حقوقی	شریک یک شخص به‌طور عام
		شریک یک شخص به‌طور محدود
۲	اشخاص حقیقی و حقوقی دارای روابط مالکیتی	دارای منافع سرمایه‌ای
		فرزند شخص دیگر
		زیرمجموعه شخص دیگر
		تحت تکفل شخص دیگر
		همسر شخص دیگر
		شرکت فرعی (تابعه) شخص دیگر
		مالک شخص دیگر
۳	اشخاص حقوقی دارای روابط مدیریتی	اقدام از طرف شخص دیگر
		زیرمجموعه شخص دیگر

۱. همان

۲. منظور از بخشنامه‌های بانک مرکزی، دو بخشنامه شماره ۹۲/۲۴۲۵۵۲ و شماره ۸۹/۱۷۳۷۷۲ می‌باشد.

ردیف	نوع رابطه ذی نفع واحد	نوع رابطه بین اشخاص
۴	اشخاص حقیقی و حقوقی دارای روابط مالی	دارا بودن حق امتیاز شخص دیگر
		وابستگی تجاری با شخص دیگر
		فرزند شخص دیگر
		زیرمجموعه شخص دیگر
		مشتری شخص دیگر
		تحت تکفل شخص دیگر
		ضامن یک شخص
		سهامدار شخص دیگر
		همسر شخص دیگر
		شرکت فرعی (تابعه) شخص دیگر
		فروشنده (کالا و خدمات) به شخص دیگر
		مالک شخص دیگر
۵	اشخاص حقیقی و حقوقی دارای روابط کنترلی	فرزند شخص دیگر
		زیرمجموعه شخص دیگر
		تحت تکفل شخص دیگر
		سهامدار شخص دیگر
		همسر شخص دیگر
		شرکت فرعی (تابعه) شخص دیگر
		مالک شخص دیگر
۶	سایر مصادیق	

این تحقیق روابط بالقوه زیر را برای اضافه شدن در آیین‌نامه تسهیلات و تعهدات کلان پیشنهاد

می‌دهد:

۱. یک شخص والد شخص دیگر است (به‌خصوص اگر والد تحت تکفل شخص باشد).
۲. یک شخص در آینده خریدار یا کنترل‌کننده احتمالی شخص دیگر است.
۳. یک شخص دریافت‌کننده محصولات و خدمات ارائه شده توسط شخص دیگر است.
۴. یک شخص فرزند شخص دیگر است.
۵. وابستگی تجاری با شخص دیگر (به‌خصوص در مواردی که وابستگی روابط تجاری زیاد و پیچیده باشد).
۶. دارا بودن حق امتیاز شخص دیگر (در مواردی که یک شخص حقیقی یا حقوقی، حق امتیاز یک شخص حقوقی را داشته باشد).
۷. اقدام از طرف شخص دیگر (در مواردی که شخصی حقیقی یا حقوقی مجوز اقدام از طرف شخص حقیقی یا حقوقی دیگری داشته باشد).

* لازم به ذکر است که نتایج به دست آمده در این تحقیق معرفی کننده پایگاه داده‌ای مشخصی

نیست.

۲. بررسی ذی‌نفع واحد در ایران

در این بخش ذی‌نفع واحد و مطالب مربوط به آن در بانکداری کشور مورد بررسی و تحلیل قرار می‌گیرد.

۲-۱. سهم ذی‌نفع واحد از تسهیلات غیرجاری بانک‌ها در ایران

اصولاً تسهیلات و تعهدات کلان، با توجه به ماهیت خود، بخش قابل توجهی از تسهیلات و تعهدات بانک و همچنین مطالبات غیرجاری بانک‌ها را تشکیل می‌دهد.^۱ همچنین به نظر می‌رسد مسئله ذی‌نفع واحد نیز با توجه به ماهیت خود و شرایط خاص ایران، سهم قابل توجهی از مطالبات غیرجاری خواهد داشت. در همین راستا، برپایه آماری که اخیراً از سوی بانک مرکزی منتشر شده است، از مجموع مطالبات غیرجاری ۱۳۰ هزار میلیارد ریالی بانک ملی بالغ بر ۳۰ هزار میلیارد ریال تنها مربوط به گروه امیرمنصور آریا و ۵۰ هزار میلیارد ریال دیگر مربوط به ۳۰ نفر ذی‌نفع واحد در قالب چند شرکت می‌شود که در مجموع ۸۰ هزار میلیارد ریال از مطالبات غیرجاری متعلق به این دو گروه عمده می‌باشد؛ همچنین ۵۰ گروه یا شرکت مرتبط به هم ۳۳ درصد از مطالبات غیرجاری را به خود اختصاص می‌دهند (رضایی، ۱۳۹۳). با نگاهی به اظهارات مقامات پولی کشورمان مبنی بر ترکیب بدهی‌های مدیونین به نظام بانکی، و البته با توجه به اطلاعات ناقص فعلی، درخواهیم یافت که سهم قابل توجهی از این بدهی‌ها متعلق به تعداد محدودی از بدهکاران است. در برخی موارد، این تعداد که در قالب چندین شخص اقدام به اخذ تسهیلات کرده‌اند، برطبق تعاریفی که بانک مرکزی ارائه می‌دهد، مصداق ذی‌نفع واحد شناخته می‌شوند. در سال ۱۳۹۴، طبق اعلام دولت جمهوری اسلامی ایران، فهرست اسامی ۵۰۰ ذی‌نفع واحد بدهکار عمده بدحساب شبکه بانکی کشور در تواتر زمانی مختلف استخراج شده است.^۲ همچنین مدیر عامل بانک ملی اعلام کرده است که حدود ۵۰ هزار میلیارد ریال از مطالبات این بانک در دست ۳۰ نفر است.^۳ مدیر عامل بانک سپه نیز در طی گفتگویی که با رسانه‌ها داشته است، ۷۰ درصد مطالبات غیرجاری این بانک را محدود به ۲۵۴ نفر اعلام کرده است.^۴ بانک ملت نیز در سال ۱۳۹۲ تعداد ذی‌نفعان واحد خود را ۱۳۰۰۰ گروه اعلام کرده است.^۵ از طرفی امروزه با نگاهی به کل نظام بانکی، حدود ۶۰ تا ۸۰ درصد

۱. با بررسی آمارهای مربوط به چند بانک در سال ۱۳۹۲، در این موضوع، به نظر می‌رسد سهم تسهیلات و تعهدات کلان از کل تسهیلات و تعهدات در نظام بانکی در حدود ۳۰ درصد باشد. همچنین برطبق گزارش بانک مرکزی که به مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی داده شده است، چهار بانک در سال ۱۳۹۲ دارای سهم تسهیلات و تعهدات کلان بالای ۵۰ درصد از کل تسهیلات و تعهدات را تشکیل داده‌اند.

2. <http://dolat.ir/NSite/FullStory/News/?Serv=0&Id=266719>

۳. ۲۶ اردیبهشت ۱۳۹۲، پایگاه خبری (الف).

4. <http://www.farsnews.com/printable.php?nn=13930414000199>

۵. نشریه پرتو ملت، ۱۳۹۲، ص ۱۶.

وام‌های کلان کشور در اختیار ۴۰۰ نفر از افراد حقیقی یا حقوقی است یعنی این افراد کاملاً با رابطه قوی بر بانک‌ها تسلط دارند.^۱

۲-۲. بررسی روند قوانین مرتبط با ذی‌نفع واحد

هر چند تنها طی ۱۰ سال اخیر ضوابط مدونی در خصوص تسهیلات و تعهدات کلان در نظام بانکی کشور تدوین شده است، اما باید توجه داشت که در قانون پولی و بانکی کشور مصوب سال ۱۳۵۱، در این رابطه در بند «۴» ماده (۳۴) قانون مذکور چنین آمده است: «اعطای اعتبار به اشخاص حقیقی یا حقوقی، بیش از آنچه بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران به موجب دستورها یا آیین‌نامه‌های خاص تعیین خواهد کرد، ممنوع است».^۲

۲-۲-۱. سیاست‌های پولی، اعتباری و نظارتی نظام بانکی کشور در سال ۱۳۸۸

در ماده (۲۶) از این سیاست‌ها چنین آمده است: حداکثر مجموع تسهیلات و تعهدات به هر ذی‌نفع واحد برای واحدهای تولیدی پانزده درصد و برای واحدهای غیرتولیدی ده درصد سرمایه پایه هر بانک در سال تعیین می‌شود. برای تسهیلات و تعهدات بیش از حد فوق‌الذکر بانک‌ها می‌توانند از سازوکار تسهیلات و تعهدات سندیکایی (کنسرسیومی) استفاده کنند، مشروط بر این که هر یک از بانک‌های عضو سندیکا از حد مقرر در این ماده در اعطای تسهیلات و ایجاد تعهدات تجاوز نکنند. بدیهی است اعطای تسهیلات و ایجاد تعهدات به میزان کمتر از حد مقرر فوق، حسب حدود اختیارات هر یک از مقام‌های اعتباری بانک‌ها در چارچوب نظامات داخلی بانک‌ها انجام خواهد شد. در ضمن مجموع تسهیلات و تعهدات هر ذی‌نفع واحد تا بیست درصد سرمایه پایه در حوزه اختیار بانک مرکزی خواهد بود.

۲-۲-۲. سیاست‌های پولی، اعتباری و نظارتی نظام بانکی کشور در سال ۱۳۹۰

در ماده (۱۷) سیاست‌های پولی مصوب ۱۳۹۰/۱۰/۲۰، چنین آمده است: «مجموع تسهیلات و تعهدات به هر ذی‌نفع واحد برای واحدهای تولیدی و غیرتولیدی به ترتیب معادل ۱۵ و ۵ درصد سرمایه پایه مؤسسه اعتباری تعیین می‌شود. اعطای تسهیلات خارج از سقف‌های اشاره شده، منوط به کسب موافقت بانک مرکزی خواهد بود». همچنین در تبصره «۱»، نیز چنین آمده است: «مؤسسات اعتباری موظفند ترتیبی اتخاذ کنند که مجموع تسهیلات و تعهدات به هر ذی‌نفع واحد برای اشخاص حقوقی از ۱۰ برابر سرمایه پرداختی ثبتي و برای اشخاص حقیقی از ۳۰ میلیارد ریال تجاوز نکند. اعطای تسهیلات بیش از سقف فوق منوط به مجوز بانک مرکزی خواهد بود».

1. <http://www.farsnews.com/newstext.php?nn=13941110000923>

۲-۲-۲. آیین‌نامه‌های تسهیلات و تعهدات کلان در ایران

الف) بررسی بخشنامه مرتبط با «سقف‌های فردی و گروهی تسهیلات اعطایی و تسهیلات کلان» در سال ۱۳۸۰^۱

در این بخشنامه، که به منظور کنترل ریسک کلان بانک‌ها در سال ۱۳۸۰ تصویب شده است، برای اشخاص حقیقی و حقوقی سقف‌های تسهیلات اعطایی مقرر گردیده و برای هر بانک به صورت جداگانه و همچنین برای کلیه بانک‌ها سقف مشخصی در نظر گرفته شده است. برای مثال در قسمتی از بخش «الف» این بخشنامه چنین آمده است: «به هر حال، جمع کل تسهیلات اعطایی توسط کلیه بانک‌ها (شامل آن بانک) به هر شخص حقیقی (با رعایت ضوابط اشاره شده در این بند)، نمی‌تواند از نه (۹) میلیارد ریال تجاوز نماید». همچنین در تبصره بعد آن نیز چنین آمده است: «تبصره - تسهیلات اعطایی به همسر و فرزندان تحت تکفل شخص حقیقی نیز جزء تسهیلات اعطایی به آن شخص منظور می‌گردد». همچنین در بند چهارم بخش «ب» از این بخشنامه در مورد اشخاص حقوقی بیان می‌دارد که: «جمع کل تسهیلات اعطایی کلیه بانک‌ها (شامل آن بانک) به هر شخص حقوقی نیز نمی‌تواند از نود میلیارد ریال تجاوز نماید». در مجموع می‌توان این بخشنامه را به عنوان یکی از اولین بخشنامه‌های مرتبط با تسهیلات و تعهدات کلان و مسئله ذی‌نفع واحد دانست.

ب) بررسی آیین‌نامه تسهیلات و تعهدات کلان، سال ۱۳۸۲

بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران برای کمک به بانک‌ها جهت کنترل ریسک اعتباری، آیین‌نامه‌ای را تحت عنوان تسهیلات و تعهدات کلان در ۷ ماده و ۶ تبصره منتشر کرد. در این آیین‌نامه چنین آمده است: «منظور از تسهیلات و تعهدات کلان، مجموع مانده تسهیلات و تعهدات مربوط به هر ذی‌نفع واحد می‌باشد که از ۱۰ درصد سرمایه پایه در بانک‌های غیردولتی و مؤسسات اعتباری و ۵ درصد سرمایه پایه در بانک‌های دولتی تجاوز می‌کند».

در این آیین‌نامه در تعریف ذی‌نفع واحد چنین آمده است: «منظور از ذی‌نفع واحد، اشخاص حقیقی یا حقوقی هستند که از نظر مالی و مدیریتی به نحوی با هم در ارتباط می‌باشند، به طوری که مشکلات مالی هر یک می‌تواند موجبات بروز مشکلات احتمالی در بازپرداخت سایر اعضا را فراهم آورد. موارد ذیل از جمله مصادیقی است که نشان‌دهنده وجود ارتباط بین دو یا چند شخص حقیقی و حقوقی است:

۱. اشخاص حقیقی و همسر و افراد تحت تکفل آنها.

۲. شرکت‌هایی که حداقل ۵۰ درصد سهام آنان متعلق به یک شخص حقیقی (شامل همسر و افراد تحت تکفل وی) یا شخص حقوقی است. شرکت‌های متعلق به شرکت‌های سرمایه‌گذاری مشمول ضوابط

۱. بخشنامه مورخ ۱۳۸۰/۳/۲۸، در مورد سقف‌های فردی و گروهی تسهیلات اعطایی و تسهیلات کلان، کمیسیون اعتباری بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران.

۲. آیین‌نامه مورخ ۱۳۸۲/۱۱/۲۹، آیین‌نامه تسهیلات و تعهدات کلان، مدیریت کل نظارت بر بانک‌ها و مؤسسات اعتباری اداره مطالعات و مقررات بانکی، بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران.

این بند نمی‌شوند.

۳. گروه شرکت‌هایی که بیش از ۵۰ درصد به صورت مستقیم یا غیرمستقیم در یکدیگر سهام دارند و یا اکثر اعضای هیئت مدیره آنها مشترک باشد.

تبصره - بانک یا مؤسسه اعتباری می‌تواند علاوه بر موارد فوق‌الذکر، مصادیق دیگری را جهت شناسایی ذی‌نفع واحد در نظر بگیرد.

در این آیین‌نامه، حداکثر مجموع تسهیلات و تعهدات به هر ذی‌نفع واحد نباید از ۲۰ درصد سرمایه پایه هر بانک یا مؤسسه اعتباری (دولتی یا غیردولتی) تجاوز نماید. همچنین حداکثر مجموع تسهیلات و تعهدات کلان هر بانک یا مؤسسه اعتباری ۸ برابر سرمایه پایه می‌باشد، مشروط بر اینکه از ۵۰ درصد کل تسهیلات و تعهدات دولتی و غیردولتی تجاوز ننماید.

ج) بررسی اصلاحیه بند «۱-۳» از آیین‌نامه تسهیلات و تعهدات کلان (۱۳۸۲)، در سال ۱۳۸۸
بند «۱-۳» (تعریف ذی‌نفع واحد) از آیین‌نامه سال ۱۳۸۲، طی بخشنامه جدیدی در خرداد سال ۱۳۸۸ دستخوش تغییراتی شد و به بانک‌ها ابلاغ گردید. از این جهت، این تعریف به صورت گسترده‌تری مورد بحث قرار گرفته و انواع بخش‌های آن مورد تعریف مجزا قرار گرفته است. در این تعریف، روابط ذی‌نفع واحد به چهار بخش اصلی روابط مالکیتی، مدیریتی، مالی و سایر مصادیق تقسیم شده است؛ که برای هر یک مواردی ذکر گردیده است. در ادامه این اصلاحیه، تعاریفی از گروه شرکتی، توان کنترل شرکت، نفوذ قابل ملاحظه و شرکت تابعه ارائه شده است.

البته این آیین‌نامه دارای برخی مشکلات بوده است؛ نبود ضمانت اجرا، تعاریف متفاوت از تسهیلات و تعهدات کلان برحسب دولتی یا غیردولتی بودن بانک‌ها، عدم توجه به ریسک و وثایق مرتبط با تسهیلات و تعهدات کلان، و عدم تبیین دقیق کنترل داخلی و مصادیق ذی‌نفع واحد از این موارد می‌باشد.^۲

د) بررسی اصلاحیه آیین‌نامه تسهیلات و تعهدات کلان در سال ۱۳۹۱ و ۱۳۹۲^۳

آیین‌نامه تسهیلات و تعهدات کلان در سال ۱۳۹۱، با تغییراتی همراه بوده و نسخه جدید آن در مردادماه ۱۳۹۱ به بانک‌ها ابلاغ شد. در این آیین‌نامه تمام موارد قبلی مرتبط با آن منسوخ شده و صرفاً آیین‌نامه مذکور قابل اجرا خواهد بود. این آیین‌نامه که با بررسی مقررات برخی کشورها تهیه شده است، شامل برخی اصلاحات می‌باشد.^۴

۱. این آیین‌نامه به‌طور مفصل و به تفکیک، بخش‌های مختلف مربوطه را مورد بررسی قرار داد.

۱. بخشنامه مورخ ۱۳۸۸/۴/۱۲، تعریف ذی‌نفع واحد، اصلاح بند «۱-۳» از آیین‌نامه تسهیلات و تعهدات کلان، مدیریت کل نظارت بر بانک‌ها و مؤسسات اعتباری، اداره مطالعات و مقررات بانکی، بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران.
۲. غنی‌آبادی، ۱۳۹۲.
۳. آیین‌نامه مورخ ۱۳۹۱/۵/۱۰، و همچنین آیین‌نامه مورخ ۱۳۹۲/۸/۱۶، آیین‌نامه تسهیلات و تعهدات کلان، مدیریت کل مقررات، مجوزهای بانکی و مبارزه با پولشویی اداره مطالعات و مقررات بانکی، بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران.
۴. غنی‌آبادی، ۱۳۹۲.

۲. به جای شاخص «سرمایه پایه» از «مجموع سرمایه و اندوخته» استفاده گردید.
۳. درجه ریسک تسهیلات و تعهدات لحاظ گردیده و تسهیلات و تعهدات کلان نسبت به حدود مقرر متناسب با درجه ریسک آنها، مستثنا گردیده است.
۴. ارائه تعریف یکسان از تسهیلات و تعهدات کلان قطع نظر از نوع مالکیت بانکها. در نهایت طی آخرین تغییراتی که بانک مرکزی بر این آیین نامه اعمال داشت، آخرین نسخه آن در آبان ماه ۱۳۹۲ به بانکها^۱ ابلاغ گردید. در این نسخه چند تغییر عمده انجام شده است؛ در ابتدای این آیین نامه این تغییرات چنین بیان شده است: در اصلاحیه جدید، به منظور افزایش سقف اعطا/ایجاد تسهیلات و تعهدات، مبنای محاسبه تسهیلات و تعهدات کلان به مبنای «سرمایه پایه» تغییر یافته است.^۲ همچنین با هدف ارتقای ظرفیت اعتباری بانکها، سقف جمعی تسهیلات و تعهدات کلان از ۵ برابر سرمایه و اندوخته به ۸ برابر سرمایه پایه افزایش پیدا نموده است. یکی دیگر از موارد اصلاحی، امکان یافتن مجدد ضرایب تبدیل در مورد تعهدات مطابق آیین نامه کفایت سرمایه می باشد که بدون شک آثار مثبتی بر افزایش ظرفیت اعتباری شبکه بانکی کشور خواهد گذاشت، علاوه بر این، به منظور تسهیل استفاده بخش خصوصی از منابع صندوق توسعه ملی و نیز منابع مشابه خارجی، برخی ابهامات موجود در مورد نحوه ثبت «تسهیلات از محل صندوق توسعه ملی» و «تسهیلات اعطایی از محل منابع خارجی (فاینانس و ریفاینانس و ...)» در صورت های مالی بانکها مرتفع گردیده است.^۳

ه) استثنای برخی تسهیلات به شرکتها در سال ۱۳۹۲ و ۱۳۹۴

در تاریخ ۳ دی ماه سال ۱۳۹۲، شورای پول و اعتبار، ۴ پروژه صنعتی و نفتی کشور شامل پروژه های مرتبط با فازهای ۱۸، ۱۷ و ۱۳ پارس جنوبی، طرح توسعه میدان دارخوین و میدان آذر را از رعایت ضوابط آیین نامه تسهیلات و تعهدات کلان مستثنا کرد.^۴ در تاریخ ۲۲ اسفندماه سال ۱۳۹۲، بانک مرکزی طی بخشنامه ای تصمیم گرفت که تسهیلات و تعهدات اعطایی/ایجادشده مربوط به مؤسسات دولتی، وابسته به دولت و شرکت های دولتی را از شمول آیین نامه تسهیلات و تعهدات کلان سال ۱۳۹۲ مستثنا کند.^۵

همچنین شورای پول و اعتبار، در بخشنامه مورخ ۱۳۹۴/۱/۱۵، با هدف تسهیل تأمین مالی، برخی

---

۱. این آیین نامه خطاب به بانک های دولتی و غیردولتی بوده و بانک های قرض الحسنه از آن استثنا شده است. علت این مسئله هم این است که بانک های قرض الحسنه تا سقف معینی به پرداخت وام های خرد قرض الحسنه می پردازند و منطقی است که از موضوع این بخشنامه خارج می باشند.

۲. سرمایه پایه در بانکها عبارتند از: مجموع سرمایه اصلی و سرمایه تکمیلی. سرمایه اصلی شامل: سرمایه پرداخت شده + اندوخته قانونی + سایر اندوخته ها (به استثنای اندوخته تجدید ارزیابی دارایی های ثابت و سهام متعلق به بانک) + صرف سهام + سود انباشته (بدیهی است در صورت زیان می بایست مبلغ از سرمایه اصلی کسر شود). سرمایه تکمیلی نیز شامل ذخایر مطالبات مشکوک الوصول (عام) + اندوخته تجدید ارزیابی دارایی های ثابت + اندوخته ناشی از تجدید ارزیابی سهام می باشد.

<http://account۲۰.blogfa.com/cat-۱.aspx?p=2>

۳. لازم به ذکر است که در مورد مراحل اصلاحی که برای این آیین نامه مطرح گردیده است، لزوماً در این گزارش این مراحل مثبت تلقی نشده، و نقدهای نگارنده در قسمت مربوط به خود ارائه خواهد گردید.

۴. مروری بر سیر تغییرات یک بخشنامه (منتشره در روزنامه دنیای اقتصاد)

<http://rahbarcbbanker.ir/Show.php?SID=124>

۵. ۲۸ - بخشنامه شماره ۹۲/۳۷۷۴۶۶ مورخ ۱۳۹۲/۱۲/۲۲؛ مستثنا شدن مؤسسات دولتی، وابسته به دولت و شرکت های دولتی از شمول مفاد آیین نامه تسهیلات و تعهدات کلان، سایت بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران.

از شرکت‌های زیرمجموعه نهادها و مؤسسات بزرگ اقتصادی که به استناد آیین‌نامه تسهیلات و تعهدات کلان از مصادیق ذی‌نفع واحد محسوب می‌شدند، اما فاقد همبستگی معنادار متقابلی بین خود بوده‌اند را از این آیین‌نامه مستثنا کرده است. در آیین‌نامه مربوطه چنین آمده است: «با مستثنا شدن شرکت‌های ذیل نهادها و مجموعه‌های بزرگ اقتصادی؛ بنیاد مستضعفان انقلاب اسلامی، سازمان تأمین اجتماعی و ستاد اجرایی فرمان حضرت امام (ره) از رعایت ضوابط مربوط به ذی‌نفع واحد مشروط به این که هر یک از هلدینگ‌های اقتصادی زیرمجموعه آنها که مستقیماً و بدون واسطه تابعه آنها می‌باشند، به‌عنوان یک ذی‌نفع واحد منظور گردند، موافقت می‌شود».

و) آسیب‌شناسی سیر تغییرات آیین‌نامه‌های ابلاغی بانک مرکزی

تکمیل و انسجام یک آیین‌نامه، می‌تواند مثبت ارزیابی شود. اما این تغییرات نباید زیاد و همراه با موارد استثنای فراوان انجام شود. استثنا در آیین‌نامه تسهیلات و تعهدات کلان به معنای افزایش ریسک است. برای مثال فرض می‌کنیم سه شرکت (الف، ب و ج) با یکدیگر براساس معیارهای بخشنامه ذی‌نفع واحد محسوب شوند. برای پیشگیری از ریسک تمرکز بر مشتری، بانک باید ۲۰ درصد سرمایه پایه خود را محاسبه کند. این عدد مقداری است که بانک مجاز خواهد بود در مجموع به سه شرکت تسهیلات پرداخت کرده یا برای آنها تعهد ایجاد کند. حال اگر فرض شود شرکت (الف) شرکت مادر و دو شرکت دیگر تابعه آن باشند، در صورت مستثنا کردن آنها از مصادیق ذی‌نفع واحد، برای هر یک از شرکت‌ها به تنهایی این فرصت فراهم می‌شود که تا ۲۰ درصد سرمایه پایه بانک تسهیلات دریافت یا برای بانک تعهد ایجاد کند. ملاحظه می‌شود که به این ترتیب، در صورت بروز مشکل برای یکی از شرکت‌ها و تسری مشکل به شرکت‌های دیگر و در نتیجه ناتوانی آنها برای بازپرداخت تسهیلات، بانک با حجم بالاتری از مطالبات غیرجاری مواجه شده و به‌عبارت دیگر ریسک اعتباری بانک افزایش می‌یابد. در این زمینه چند نقد مطرح می‌شود:

۱. در ادبیات موضوع و اصول کمیته نظارت بر بانکداری بال در مورد ریسک تمرکز ناشی از تسهیلات و تعهدات کلان، تفاوتی بین شرکت‌های طرف مقابل بانک‌ها از نظر دولتی، غیردولتی یا نهاد عمومی غیردولتی بودن وجود ندارد. از این رو، باید با همه این شرکت‌ها با رویه‌ای یکسان برخورد شود. بنابراین، اولین ایراد، به بخشنامه‌های اخیر، ایجاد شکاف با استانداردهای بین‌المللی است.^۱ آیین‌نامه سال ۱۳۹۲ بانک مرکزی و تغییر مبنای محاسبه به سرمایه پایه و همچنین مبنای ۸ برابر کردن سقف مجموع تسهیلات کلان، قطعاً از این نظر منجر به افزایش مطالبات غیرجاری خواهد شد.^۲ چرا که اولاً هدف از

۱. مروری بر سیر تغییرات یک بخشنامه (منتشره در روزنامه دنیای اقتصاد)، آدرس:

<http://rahbarcbanker.ir/Show.php?SID=124>

۲. برخلاف این آیین‌نامه، به دلیل بحران‌های مالی، در سال ۲۰۱۲، توسط کمیته نظارت بر بانکداری بازل، معیار تعیین سقف تسهیلات و تعهدات کلان از سرمایه پایه به سرمایه واجد شرایط (Eligible Capital)، و یا آن بخش از سرمایه که از بیشترین قابلیت برای جذب زیان‌ها برخوردار است (که حتی کمتر از سرمایه پایه است، تغییر یافته است.

ارائه آیین‌نامه تسهیلات و تعهدات کلان، اصولاً کاهش ریسک بانک بوده است و با توجه به اینکه بخش قابل توجهی از مطالبات غیرجاری بانک‌ها را مطالبات بانک‌ها از دولت تشکیل می‌دهد،^۱ لذا استثنا کردن برخی شرکت‌های دولتی از شمول آیین‌نامه تسهیلات و تعهدات کلان و مسئله ذی‌نفع واحد، منجر به افزایش تسهیلات و تعهدات غیرجاری خواهد شد. براساس مطالب بالا، باید به این نکته توجه شود که برطبق پیشنهاد کمیته بال سرمایه پایه به سرمایه جزء اول تبدیل شده است و حداکثر تا سقف ۲۰ درصد سرمایه ثابت مؤسسه باید به هر گروه ذی‌نفع تسهیلات داده شود.

۲. یکی از نکاتی که باید در این بخشنامه رعایت گردد، بحث عدالت توزیعی در ارائه تسهیلات کلان است. به طوری که حداقل بخش خصوصی همگام با بخش دولتی بتواند از این تسهیلات در جهت سرمایه‌گذاری مناسب بهره‌مند گردد. اما متأسفانه با توجه به اینکه شرکت‌های دولتی و یا عمومی که استثنا شده‌اند از تعداد شرکت‌های وابسته و تابعه زیادی برخوردار هستند، لذا تغییرات و استثنای مذکور منجر به عدم عدالت در توزیع منابع بانکی در بین بخش خصوصی و دولتی خواهد شد.

۳. مستثنا شدن نهادهای عمومی غیردولتی و نهادهای وابسته به دولت، از آیین‌نامه تسهیلات و تعهدات کلان، افزون بر افزایش متقاضیان تسهیلات و تعهدات کلان، با توجه به تعداد زیاد این شرکت‌ها، منجر به افزایش تصاعدی تسهیلات و تعهدات کلان نیز خواهد شد و افزایش این تسهیلات با توجه به وابستگی شرکت‌های فراوان تابعه هر یک از این نهادها به یکدیگر، قطعاً ریسک تمرکز را از این جهت افزایش خواهد داد.^۲

۴. اصولاً تغییر مکرر قوانین و مقررات، ثبات قانونی را از بین برده و منجر به افزایش هزینه‌های تطبیق در سیستم شده و همچنین منجر به آثار مختلف انتظاراتی مبتنی بر تغییرات بعدی قوانین، خواهد شد. برای مثال پیاده‌سازی چنین مقرراتی مستلزم خرید یا طراحی نرم‌افزار و ساختارهای بانکی خواهد بود. از جهت دیگر مستثنا کردن این حجم از نهادها و مؤسسات مرتبط، اصولاً موضوعیت آیین‌نامه و اثربخشی آن را زیر سؤال می‌برد، لذا این موارد در نهایت منجر به سردرگمی عوامل مرتبط و عملاً عدم تأثیر کارآی این بخشنامه خواهد شد.^۳

۵. یکی از سیاست‌های کلی اقتصادی کشور، سیاست‌های کلی اصل چهل و چهارم قانون اساسی، مبنی بر سپردن اقتصاد به دست بخش خصوصی، با هدف ارتقای کارآیی و افزایش رشد و توان رقابت داخلی، می‌باشد. این اصل در شرایط فعلی کشور باعث تحقق بند «۹» سیاست‌های کلی اقتصاد مقاومتی

۱. مروری بر سیر تغییرات یک بخشنامه (منتشره در روزنامه دنیای اقتصاد)، آدرس:

<http://rahbarcbanker.ir/Show.php?SID=124>

۲. ممکن است بیان گردد که این ریسک در بسیاری موارد به وسیله دولت، پوشانده می‌شود. اما اولاً این بحث را منطقاً باید فارغ از این موضوع بیان کرد، چرا که ورود دولت در این موارد اصولاً با کارکرد دولت در اقتصاد در تضاد خواهد بود و ثانیاً حجم مطالبات پرداخت نشده دولتی‌ها در مجموع مطالبات غیرجاری بانک‌ها قابل توجه است و مشخص نیست براساس چه پشتوانه کارشناسی این تصمیم‌گیری انجام شده است. علاوه بر اینکه اعمال چنین رویه‌ای با روح قوانین برنامه چهارم و پنجم در حمایت و تشویق بخش خصوصی در تعارض قرار دارد.

۳. مروری بر سیر تغییرات یک بخشنامه (منتشره در روزنامه دنیای اقتصاد).

<http://rahbarcbanker.ir/Show.php?SID=124>

نیز می‌گردد. از این جهت و با توجه به اهمیت نقش بانک‌ها در کمک به اقتصاد مقاومتی، این مسئله اهمیتی دو چندان را خواهد داشت. اما متأسفانه با تغییرات مکرر آیین‌نامه مورد بحث در سال‌های اخیر، برخلاف این اصل و همچنین سیاست‌های کلی اقتصاد مقاومتی، هدایت منابع بانکی به بخش دولتی با این توجیه که این شرکت‌ها به علت حمایت دولتی منجر به تسهیلات غیرجاری کمتری می‌شوند، علاوه بر افزایش نقش دولت و کاهش مستقیم نقش بخش خصوصی، منجر به پرداخت هزینه‌های ناکارایی این شرکت‌ها، از جیب دولت و به عبارت دیگر مداخله دوچندان دولت در اقتصاد می‌گردد و این مسئله نهایتاً به کاهش رشد پایدار در تمامی بخش‌های اقتصادی و عدم تولید مولد خواهد شد.

۶. استقلال بانک مرکزی از دولت، منجر به بهبود سیاست‌های سیستم بانکی و در نهایت منجر به رشد پایدار می‌گردد. اما تبدیل بانک‌ها به منبع تأمین بودجه سازمان‌های دولتی مخالف این اصل است.^۱ متأسفانه، تغییرات فراوان این آیین‌نامه، عدم استقلال بانک مرکزی، ساختار دولتی شورای پول و اعتبار و نیز تداخل وظایف سیاست‌گذاری پولی و نظارتی بانک مرکزی موجب شده که آن بانک به زیان سیاست‌های پولی و در جهت رفع مشکلات اقتصادی دولت، از وظایف نظارتی خود چشم‌پوشی کند؛ از جمله این موارد می‌توان به اعمال تغییرات ناموجه در مقرراتی که منجر به افزایش ریسک می‌شود، اشاره کرد.^۲

۴-۲-۲. آیین‌نامه اشخاص مرتبط^۳

هرچند شاید نتوان این آیین‌نامه را ذیل بحث مربوط به تسهیلات و تعهدات کلان و مسئله ذی‌نفع واحد قرار داد، اما بررسی آن به علت برخی مسائل مشترک، مفید خواهد بود. این آیین‌نامه که در مراحل مختلف اصلاح شده است، به منظور جلوگیری از تبدیل یک مؤسسه اعتباری به منبع تأمین مالی ترجیحی برای اشخاص مرتبط با آن تدوین شده است. در این آیین‌نامه منظور از اشخاص مرتبط، اشخاص حقیقی و حقوقی هستند که به نحوی از انحا نظیر داشتن روابط شخصی، مالکیتی، مدیریتی و نظارتی می‌توانند به طور مستقیم یا غیرمستقیم بر تصمیم‌گیری‌های مؤسسات اعتباری اعمال کنترل نموده و یا نفوذ قابل ملاحظه‌ای داشته باشند، به گونه‌ای که مؤسسات اعتباری را تبدیل به منبع تأمین مالی ترجیحی خود کرده و بدین ترتیب منافع مؤسسه اعتباری، تحت الشعاع منافع اشخاص مذکور قرار گیرد. در این آیین‌نامه دو محدودیت برای افراد و برای جمع در نظر گرفته شده است. در محدودیت جمعی، بیان شده است که

۱. براساس مدیریت ریسک در بانک‌ها، به نظر می‌رسد حتی در صورت مستثنا شدن این شرکت‌ها از این آیین‌نامه، همانگونه که این مسئله در قانون برخی کشورها نیز مورد اشاره واقع شده است، نباید مدیریت ریسک این بانک در ارتباط با تسهیلات شرکت‌های مذکور مغفول واقع گردد (BANK NEGARA MALAYSIA, 2013).

۲. مروری بر سیر تغییرات یک بخشنامه (منتشره در روزنامه دنیای اقتصاد)، آدرس:

<http://rahbarcbbanker.ir/Show.php?SID=124>

۳. آیین‌نامه مورخ ۱۳۹۴/۸/۵، آیین‌نامه تسهیلات و تعهدات اشخاص مرتبط، مدیریت کل مقررات، مجوزهای بانکی و مبارزه با پولشویی اداره مطالعات و مقررات بانکی، بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران.

مجموع خالص تسهیلات و تعهدات به اشخاص مرتبط نباید از ۴۰ درصد سرمایه پایه مؤسسه اعتباری تجاوز کند.^۱

یکی از مسائل مرتبط با این آیین‌نامه با بحث تسهیلات و تعهدات کلان این است که برخی شرکت‌ها مشمول هر دو آیین‌نامه قرار می‌گیرند؛ و از این جهت باید مطابق با هر دو آیین‌نامه رفتار گردد و در صورتی که یکی از بخشنامه‌ها محدودیت بالاتری را نسبت به حجم تسهیلات در نظر گرفته باشد، آن بخشنامه مدنظر قرار گیرد.

۲-۳. نحوه شناسایی ذی‌نفع واحد در کشور

همانطور که بیان شد ممانعت از ایجاد مطالبات معوق، جلوگیری از تمرکز ریسک اعتباری، بازدهی مطلوب دارایی‌ها و بهبود شاخص‌های مربوط به چالش مدیریت مصارف را همانگونه که در آیین‌نامه‌های مربوطه نیز مورد توجه قرار گرفته است، می‌توان از فواید تجمیع اطلاعات ذی‌نفع واحد ذکر کرد.^۲ با توجه به آیین‌نامه‌های ذی‌نفع واحد، بانک‌ها موظف هستند اطلاعات هویتی، اطلاعات افراد تحت تکفل، اطلاعات ثبتی شرکت‌ها، آخرین آگهی تغییرات، اطلاعات سهامداران (مانند میزان سهام آنها)، اطلاعات اعضای هیئت مدیره، اطلاعات وثایق تسهیلات‌گیرندگان حقیقی و حقوقی و اطلاعات ضامنین (شامل اطلاعات هویتی و میزان ضمانت) را برای شناسایی گروه‌های ذی‌نفع تجمیع کنند.

برخی بانک‌های پیش‌تاز از سال ۱۳۹۰، در کشور به سراغ راه‌اندازی سامانه ذی‌نفع واحد رفته‌اند. در مرحله بعد، سایر بانک‌ها نیز به سراغ سفارش و استفاده از این سامانه اقدام نموده‌اند. بانک‌ها برای ایجاد بستر کنترل ریسک اعتباری خود، یا اینکه طراحی نرم‌افزار را برون‌سپاری کرده و از شرکت‌های نرم‌افزاری کمک گرفته‌اند و یا اینکه به‌صورت درون‌سازمانی اقدام به شناسایی ذی‌نفعان نموده‌اند.

در حال حاضر بعضی از بانک‌های کشور که دارای سامانه ذی‌نفع واحد هستند، اقدام به ارسال اطلاعات گزارش‌های سامانه ذی‌نفع واحد به بانک مرکزی می‌کنند. بانک مرکزی بانک‌ها را ملزم به ارسال گزارشات ذی‌نفع واحد به‌صورت ماهیانه کرده است و بانک‌ها فرصت دارند ظرف یک هفته بعد از اتمام ماه، گزارش ذی‌نفع واحد را برای بانک مرکزی ارسال کنند. بانک اطلاعاتی و داده‌هایی که بانک‌ها جهت شناسایی ذی‌نفع واحد از آن بهره می‌گیرند متفاوت است و هر بانکی با توجه به زیرساخت‌های موجود در ثبت اطلاعات مشتریان و تسهیلات و تعهدات از آن بهره می‌گیرد. در بعضی از بانک‌های کشور، اطلاعات مشتریان به‌وسیله سامانه متمرکز تجمیع گشته است. در این قبیل بانک‌ها که معمولاً یا از قدمت تأسیس آنها زمان زیادی نگذشته است و یا اینکه سرمایه‌گذاری‌هایی را جهت راه‌اندازی سامانه متمرکز کرده‌اند، سامانه ذی‌نفع واحد به سامانه متمرکز متصل شده و داده‌های مشتریان طبق تعاریفی

۱. آیین‌نامه تسهیلات و تعهدات اشخاص مرتبط، بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران، ۱۳۹۴.

۲. نشریه پرتو ملت، ۱۳۹۲، ص ۱۶.

که بانک مرکزی از ذی‌نفع واحد داده است، مورد داده‌کاوی قرار می‌گیرد. اما در بعضی از بانک‌های کشور نیز که دارای سامانه اطلاعاتی متمرکزی نیستند، اطلاعات مشتریان از سامانه‌های موجود اطلاعاتی آن بانک، مانند سامانه‌های ارزی، ریالی، ضمانتنامه و ... جمع‌آوری شده و فرآیند داده‌کاوی براساس این اطلاعات انجام می‌شود. عدم وجود سامانه متمرکز در بعضی از بانک‌ها می‌تواند شناسایی ذی‌نفع واحد را با استفاده از نرم‌افزارهای مرتبط، به‌علت وجود اطلاعات مشتری به‌صورت جزیره‌ای در سامانه‌های مختلف و احتمال اشتباهات انسانی در وارد کردن اطلاعات مشتریان و در نتیجه احتمال عدم شناسایی یک مشتری با کد منحصر به فرد (کد ملی) در تمام سامانه‌ها، با مشکل مواجه سازد.

صرف‌نظر از مشکلات مذکور، مشکل اساسی که در رابطه با سامانه ذی‌نفع واحد در بانک‌ها وجود دارد این است که بانک‌ها فقط می‌توانند با استفاده از نرم‌افزار مذکور ذی‌نفعان واحد داخل سیستم بانکی خود را شناسایی کرده و قادر نخواهند بود که روابط مالکیتی، مدیریتی، کنترلی و مالی مشتریان خود را در کل نظام بانکی شناسایی کنند. این موضوع از آن جهت اهمیت دارد که اگر بانک‌ها بتوانند حجم تعهدات مشتری خود را در قالب ذی‌نفع واحد در کل سیستم بانکی محاسبه کنند، می‌توانند براساس ریسک مشتری، وضعیت مالی، وثایق و سایر موارد مشابه آن اقدام به اعطای تسهیلات کرده تا بازگشت منابع خود را پیش‌بینی نمایند.

۱-۲-۳. آشنایی با سامانه‌های ذی‌نفع واحد

سامانه‌های مختلفی برای شناسایی ذی‌نفع واحد طراحی شده است. اهداف این سامانه‌ها، همان اهداف کلی دیگر سامانه‌ها و قوانین و مقررات، یعنی به‌صورت عمده همان مدیریت ریسک می‌باشد. هم‌اکنون برخی بانک‌ها از جمله بانک‌های ملت، پارسیان، قوامین و تجارت از مشتریان این سامانه‌ها هستند؛ برخی بانک‌ها نیز همانند بانک انصار به دنبال استفاده از این سامانه‌ها می‌باشند.^۱ در این بخش به‌صورت مختصر برخی امکانات و کارکردهای این سامانه‌ها بررسی می‌شود.^۲ امکانات و بخش‌های مهم این سامانه‌ها را می‌توان به‌صورت اجمالی چنین برشمرد:^۳

۱. مدیریت انواع مختلف روابط پایه تعریف شده میان مشتریان،
۲. مدیریت اشخاص مرتبط براساس ضوابط بخشنامه مربوط به آن،
۳. پیشنهادهای هوشمند در مورد رابطه‌ها، گروه‌های موجود و نواقص سطح داده،
۴. تولید گزارشات مبتنی بر وضعیت جاری بانک،
۵. قابلیت توسعه در ستاد و شعب،

۱. معرفی سیستم ذی‌نفع واحد در بانک انصار منبع: <http://www.hooshodanesh.com/News/56>

۲. برای مثال ر.ک: <http://hooshodanesh.com/Products/5>

۳. اطلاعات استفاده شده از نمایشگاه عملکرد برخی شرکت‌ها، در حاشیه پنجمین همایش سالیانه بانکداری الکترونیک و نظام‌های پرداخت.

۶. امکان تعامل با سایر سامانه‌های برون‌سازمانی نظیر ثبت احوال و ثبت شرکت‌ها،
۷. یکسان‌سازی اشخاص حقیقی و حقوقی براساس کد ملی (حقیقی) - شناسه ملی (حقوقی)،
۸. جستجوی اشخاص حقیقی و حقوقی،
۹. نمایش بدهی‌ها، تعهدات مستقیم و غیرمستقیم به‌صورت سرجمع و به ریز قرارداد،
۱۰. نمایش شرکت‌های گروه ذی‌نفع و مانده بدهی‌ها و تعهدات در قالب گزارش،
۱۱. تشکیل گروه‌های ذی‌نفع براساس پردازش:
  - سهامداران حقیقی و حقوقی
  - اعضای هیئت مدیره
  - افراد تحت تکفل (شخص حقیقی با همسر و اشخاص تحت تکفل وی)
  - ضامین تسهیلات و تعهدات
  - سایر داده‌های قابل اتکای ارائه شده توسط بانک (نظیر نفوذ قابل ملاحظه، کنسرسیوم‌ها و ...)

● برخی امکانات جانبی سامانه‌ها

برخی امکانات جانبی این سامانه‌ها عبارتند از:

۱. نمایش نحوه و میزان ارتباط اشخاص ذی‌نفع واحد به‌صورت گراف
۲. قابلیت دسترسی به اطلاعات مرتبط از طریق گزارش در حال نمایش
۳. امنیت بالا و مدیریت دسترسی کاربران
۴. دریافت استعلام ذی‌نفع واحد با استفاده از برنامه‌های^۱ تلفن همراه^۲

۲-۳. داده‌های مورد نیاز شناسایی ذی‌نفع واحد

به‌منظور شناسایی روابط مالکیتی، مدیریتی، کنترلی و مالی مشتریان، برای هر یک از حالات مذکور در آیین‌نامه تسهیلات و تعهدات کلان، به اقلام اطلاعاتی متفاوتی نیاز است. در ادامه ضمن مرور اجمالی روابط موجود در آیین‌نامه مذکور اقلام اطلاعاتی مورد نیاز جهت شناسایی و احصای آن را مورد بررسی قرار خواهیم داد:

۱. شخص حقیقی یا حقوقی به‌طور مستقل
۲. اشخاص حقیقی و حقوقی دارای روابط مالکیتی شامل:
  - ۱-۲. شخصی حقیقی به اتفاق همسر و افراد تحت تکفل وی با واحدهای تابعه:
    - امکان شناسایی بستگان (همسر و افراد تحت تکفل) اشخاص فراهم شود.
    - امکان شناسایی واحدهای تابعه و وابسته اشخاص طبق تعاریف آیین‌نامه تسهیلات و تعهدات کلان (به‌عبارت دیگر امکان شناسایی سهامداران اشخاص حقوقی) فراهم شود.

- ۲-۲. شخصی حقوقی با واحدهای تابعه و وابسته آن:
- امکان شناسایی واحدهای تابعه و وابسته اشخاص طبق تعاریف آیین‌نامه تسهیلات و تعهدات کلان (به عبارت دیگر امکان شناسایی سهامداران اشخاص حقوقی) فراهم شود.
- ۲-۳. واحدهای تابعه و یا وابسته یک شخص حقیقی یا حقوقی مشروط بر اینکه حاصلضرب درصد تملک آنها توسط شخص مزبور حداقل ۲۰ درصد باشد:
- امکان شناسایی واحدهای تابعه و وابسته اشخاص طبق تعاریف آیین‌نامه تسهیلات و تعهدات کلان (به عبارت دیگر امکان شناسایی سهامداران اشخاص حقوقی) فراهم شود.
۳. اشخاص حقوقی دارای روابط مدیریتی شامل:
- ۳-۱. شخص حقوقی با شخص حقوقی دیگری که حداقل دوسوم اعضای هیئت مدیره آنها مشترک باشند.
  - امکان شناسایی اعضای هیئت مدیره اشخاص حقوقی فراهم شود.
  - ۳-۲. شخص حقوقی با شخص حقوقی دیگری که رئیس هیئت مدیره آنها مشترک باشند.
  - امکان شناسایی اعضای هیئت مدیره اشخاص حقوقی فراهم شود.
۴. اشخاص حقیقی و حقوقی دارای روابط مالی شامل:
- ۴-۱. شخص حقیقی با همسر و افراد تحت تکفل وی
  - امکان شناسایی بستگان (همسر و افراد تحت تکفل) اشخاص فراهم شود.
  - ۴-۲. ضامن با مضمون عنه مشروط بر آنکه که میزان ضمانت حداقل ۷۵ درصد درآمد سالیانه یا دارایی ضامن باشد. عکس رابطه فوق در صورتی مصداق دارد که اشخاص مزبور دارای ضمانت متقابل باشند.
  - امکان شناسایی قراردادهای ضمانت اشخاص در قبال یکدیگر و احصای میزان تعهدات طرفین در آن فراهم گردد.
  - امکان شناسایی درآمد سالیانه اشخاص فراهم گردد.
  - امکان شناسایی دارایی اشخاص فراهم گردد.
  - ۴-۳. شخص (الف) با شخص (ب) مشروط بر آنکه بیش از ۵۰ درصد درآمد ناخالص سالیانه شخص (الف) توسط شخص (ب) تأمین شود. عکس رابطه فوق مصداق ندارد.
  - تبصره -** اشخاص دارای روابط استخدامی از شمول قاعده فوق، مستثنا می‌باشند.
  - امکان شناسایی درآمد سالیانه اشخاص فراهم گردد.
  - امکان شناسایی منابع درآمدی اشخاص در شناسایی میزان درآمد سالیانه فراهم گردد.
  - ۴-۴. اشخاصی که هریک دارای حداقل ۲۰ درصد از سهام یا سرمایه حق رأی یک شخص حقوقی باشد.
  - امکان شناسایی سهامداران اشخاص حقوقی فراهم شود.
  - ۴-۵. اشخاصی که بیش از ۵۰ درصد درآمد ناخالص سالیانه هریک از آنها از منبع درآمدی واحدی باشد.

- تبصره - اشخاصی که به واسطه روابط استخدامی دارای چنین ویژگی هستند، مشمول قاعده فوق نمی‌باشند.
- امکان شناسایی درآمد سالیانه (اعم از خالص یا ناخالص) اشخاص فراهم گردد.
  - امکان شناسایی منابع درآمدی اشخاص در شناسایی میزان درآمد سالیانه (اعم از خالص یا ناخالص) فراهم گردد.
۵. اشخاص حقیقی و حقوقی دارای روابط کنترلی شامل:
- ۵-۱. شخص حقیقی به اتفاق همسر و افراد تحت تکفل وی با شخص حقوقی که به نحوی دارای حق رأی بیش از ۲۰ درصد آرای آن شخص حقوقی باشد.
  - امکان شناسایی بستگان اشخاص فراهم شود.
  - امکان شناسایی سهامداران اشخاص حقوقی فراهم شود.
- ۵-۲. شخص حقوقی با شخص حقوقی دیگری که به هرنحوی دارای حق رأی بیش از ۲۰ درصد آرای آن می‌باشد.
- امکان شناسایی سهامداران اشخاص حقوقی فراهم شود.
- ۵-۳. شخص حقیقی یا حقوقی با شخص حقوقی دیگری که قادر به راهبری سیاست‌های مالی و عملیاتی از جمله تصمیمات مربوط به تقسیم سود آن باشد.
- امکان شناسایی اعضای هیئت مدیره اشخاص حقوقی فراهم شود.
- ۵-۴. شخص حقیقی یا حقوقی با شخص حقوقی دیگری که به هرنحوی قادر به نصب و عزل اکثریت اعضای هیئت مدیره آن می‌باشد.
- امکان شناسایی سهامداران اشخاص حقوقی فراهم شود.
- بنابراین جهت شناسایی مصادیق ذی‌نفع واحد موجود در آیین‌نامه تسهیلات و تعهدات کلان، اقدامات اساسی که باید انجام شود عبارت است از:
۱. فراهم نمودن امکان شناسایی بستگان اشخاص،
  ۲. فراهم نمودن امکان شناسایی سهامداران اشخاص حقوقی.
  ۳. فراهم نمودن امکان شناسایی اعضای هیئت مدیره اشخاص حقوقی.
  ۴. فراهم نمودن امکان شناسایی درآمد سالیانه اشخاص و منابع درآمدی آنها.
  ۵. فراهم نمودن امکان شناسایی دارایی اشخاص.
  ۶. فراهم نمودن امکان شناسایی قراردادهای ضمانت اشخاص در قبال یکدیگر و احصای میزان تعهدات طرفین در آن.

۳-۲-۳. چگونگی اجرای اقدامات اساسی جهت شناسایی ذی‌نفعان واحد

پس از استخراج اقدامات اساسی مورد نیاز، لازم است تا چگونگی اجرای هر یک از اقدامات مذکور تدوین و تدقیق گردد. آنچه در نحوه شناسایی ذی‌نفعان واحد مشهود می‌باشد، نیاز به سامانه‌ای است تا علاوه بر انجام اقدامات اساسی، نسبت به تجزیه و تحلیل اطلاعات به‌دست آمده از تحقق اقدامات مذکور پرداخته و روابط اشخاص و در نتیجه شبکه ذی‌نفعان واحد را شناسایی نماید. برای مثال صرفاً شناسایی روابط سببی و نسبی اشخاص، شبکه ذی‌نفعان واحد را نمایان نمی‌سازد، بلکه نیاز است تا علاوه بر آن، نسبت به شناسایی میزان سهام هریک از افراد تحت تکفل پرداخته و با توجه به میزان سهام در دست افراد تحت تکفل، شرکت‌های تابعه و وابسته شناسایی نموده و در نتیجه شبکه ذی‌نفعان واحد را استخراج نماید. بنابراین پیش‌نیاز اولیه تحقق اقدامات اساسی استفاده از سامانه‌ای جهت تجزیه و تحلیل اطلاعات خواهد بود.

پس از تحقق اقدامات اساسی مورد نیاز، سامانه پیشنهادی با جمع‌آوری اطلاعات به‌دست آمده از تحقق اقدامات مذکور نسبت به شناسایی روابط و استخراج شبکه ذی‌نفعان واحد اقدام می‌نماید. در ادامه به تشریح چگونگی تحقق اقدامات اساسی خواهیم پرداخت.

۱-۳-۲-۳. فراهم نمودن امکان شناسایی بستگان اشخاص

مطابق ماده (۵) «آیین‌نامه اجرایی قانون الزام اختصاص شماره ملی و کدپستی برای کلیه اتباع ایرانی» مصوب ۱۳۸۷/۱۲/۱ هیئت وزیران سازمان ثبت احوال مرجع نگهداری اطلاعات اشخاص حقیقی از قبیل شماره ملی می‌باشد. بنابراین می‌توان با اتصال سامانه ذی‌نفع واحد به سازمان ثبت احوال، امکان شناسایی بستگان اشخاص (همسر و افراد تحت تکفل) را فراهم نمود.

۲-۳-۲-۳. فراهم نمودن امکان شناسایی سهامداران اشخاص حقوقی

جهت شناسایی آخرین سهامداران اشخاص حقوقی باید سهامداران اشخاص مذکور در زمان تأسیس و در زمان تغییرات سهامداری (در صورت وجود) شناسایی گردد. با توجه به وجود انواع گوناگونی از شرکت‌ها در قانون تجارت و در نظر گرفتن الزامات متفاوتی برای هر یک، درخصوص ثبت اطلاعات سهامداران در زمان تأسیس و تغییرات، نیاز است تا الزامات هریک از انواع شرکت‌ها به‌صورت جداگانه در زمان تأسیس و تغییرات مورد بررسی قرار گیرد.

الف) در زمان تأسیس شرکت: مطابق ماده (۱۹۵) قانون تجارت «ثبت کلیه شرکت‌های مذکور در این قانون الزامی و تابع جمیع مقررات قانون ثبت شرکت‌ها است» بنابراین با توجه به قانون ثبت شرکت‌ها، تمامی شرکت‌های مذکور در قانون ثبت جهت تأسیس باید به مرجع ثبت شرکت‌ها که اداره ثبت شرکت‌ها می‌باشد، مراجعه نموده و اطلاعات سهامداران خود را برای این اداره اظهار نمایند. در حال

حاضر اداره ثبت شرکت‌ها با استفاده از سامانه‌ای^۱ نسبت به جمع‌آوری اطلاعات مورد نیاز و ثبت شرکت‌ها اقدام می‌نماید. بنابراین با اتصال سامانه پیشنهادی به پایگاه داده اداره ثبت شرکت‌ها اطلاعات سهامداری اشخاص حقوقی در زمان تأسیس احصا شده و برای سامانه قابل استفاده خواهد بود.

برای شرکت‌های سهامی عام رویه تأسیس با سایر شرکت‌ها متفاوت است. این شرکت‌ها صرفاً از طریق پذیرهنویسی تأسیس شده و پذیرهنویسی نیز تنها از طریق عرضه عمومی سهام ممکن خواهد بود. مطابق مواد قانون بازار اوراق بهادار نزد سازمان بورس و اوراق بهادار، عرضه عمومی و پذیرهنویسی این شرکت‌ها باید در نزد سازمان به ثبت برسد و پس از تأیید عرضه اولیه توسط سازمان امکان ثبت شرکت در اداره ثبت شرکت‌ها وجود خواهد داشت. سازمان بورس و اوراق بهادار مطابق قانون بازار اوراق بهادار، تمامی امور مربوط به ثبت، نگهداری، انتقال مالکیت اوراق بهادار و تسویه وجوه را به شرکت سپرده‌گذاری مرکزی اوراق بهادار و تسویه وجوه واگذار نموده است. بنابراین سامانه پیشنهادی می‌تواند اطلاعات سهامداران شرکت‌های سهامی عام را در زمان تأسیس و پیش از پذیرهنویسی از این شرکت و پس از آن از اداره ثبت شرکت‌ها یا شرکت مذکور دریافت نماید.

ب) در زمان تغییرات شرکت: تغییرات سهامداری بعد از ثبت شرکت با توجه به نوع شرکت ثبت شده، متفاوت می‌باشد. اطلاعات تغییرات سهامداران شرکت‌های:

۱. سهامی عام، بعد از تأسیس شرکت به موجب بند «ب» ماده (۹۹) قانون برنامه پنجم توسعه، نزد سازمان بورس و اوراق بهادار وجود دارد.

۲. سهامی خاص، مطابق ماده (۴۰) قانون تجارت، در دفتر ثبت سهام شرکت موجود است و هیچ الزامی برای این نوع شرکت‌ها وجود ندارد که اطلاعات تغییرات سهامداران خود را نزد سازمانی به ثبت برسانند. اگرچه برخی از شرکت‌های سهامی خاص تغییرات سهامداران خود را نزد اداره ثبت شرکت‌ها به ثبت می‌رسانند، ولی الزام قانونی برای ثبت تغییرات سهامداران آن وجود ندارد.

۳. مسئولیت محدود، مطابق ماده (۱۰۳) قانون تجارت، بعد از تأسیس صرفاً باید در دفاتر اسناد رسمی صورت پذیرد.

سایر شرکت‌ها نیز مانند شرکت‌های سهامی خاص هیچ الزامی به ثبت اطلاعات تغییرات سهامداران در نزد اداره ثبت شرکت‌ها یا سازمان بورس ندارند و صرفاً در دفتر ثبت سهام شرکت موجود است.

جدول ۳. الزامات سازمانی مختلف شناسایی سهامداران اشخاص حقوقی

در زمان...	سهامی عام		سهامی خاص	مسئولیت محدود	سایر شرکت‌ها
	قبل از پذیره‌نویسی	بعد از پذیره‌نویسی			
تأسیس	سازمان بورس و اوراق بهادار	سازمان بورس و اوراق بهادار، اداره ثبت شرکت‌ها	اداره ثبت شرکت‌ها	اداره ثبت شرکت‌ها	اداره ثبت شرکت‌ها
تغییرات	سازمان بورس و اوراق بهادار		دفتر ثبت سهام شرکت (الزام قانونی ندارد)	دفتر اسناد رسمی	دفتر ثبت سهام شرکت (الزام قانونی ندارد)

۳-۲-۳. فراهم نمودن امکان شناسایی اعضای هیئت مدیره اشخاص حقوقی.

الف) در زمان تأسیس شرکت: جهت شناسایی اعضای هیئت مدیره اشخاص حقوقی در زمان تأسیس مطابق ماده (۱۹۵) قانون تجارت تمامی شرکت‌ها جهت ثبت باید به اداره ثبت شرکت‌ها مراجعه نموده و مشخصات اعضای هیئت مدیره را به اداره ثبت شرکت‌ها ارسال نمایند. همچنین مطابق بند «ب» ماده (۶) دستورالعمل ثبت و عرضه عمومی اوراق بهادار اطلاعات مدیران شرکت‌های سهامی عام در زمان تأسیس باید برای سازمان بورس و اوراق بهادار ارسال شود. بنابراین سامانه پیشنهادی با برقراری ارتباط با سازمان بورس و اوراق بهادار و اداره ثبت شرکت‌ها قادر خواهد بود اطلاعات اعضای هیئت مدیره تمامی اشخاص حقوقی را دریافت نماید.

ب) در زمان تغییرات شرکت: شرکت‌های سهامی مطابق ماده (۱۰۴) قانون تجارت الزام دارند تا تغییرات اعضای هیئت مدیره خود را به مرجع ثبت شرکت‌ها که همان اداره ثبت شرکت‌ها می‌باشد، ارسال نمایند. همچنین مطابق بند «۸» دستورالعمل اجرایی افشای اطلاعات شرکت‌های ثبت شده نزد سازمان بورس و اوراق بهادار، شرکت‌های سهامی عام موظفند تغییرات اعضای هیئت مدیره را برای این سازمان ارسال کنند.

سایر شرکت‌ها نیز الزامی به ارائه اطلاعات تغییرات هیئت مدیره خود به مرجع ثبت شرکت‌ها یا سازمان بورس ندارند، اگرچه برخی شرکت‌ها برای برخی مقاصد نسبت به ارسال اطلاعات مذکور به اداره ثبت شرکت‌ها اقدام می‌نمایند.

جدول ۴. الزامات سازمانی شناسایی اعضای هیئت مدیره اشخاص حقوقی

در زمان....	سهامی عام	سهامی خاص	غیرسهامی
تأسیس	سازمان بورس و اوراق بهادار اداره ثبت شرکت‌ها	اداره ثبت شرکت‌ها	اداره ثبت شرکت‌ها
تغییرات	سازمان بورس و اوراق بهادار اداره ثبت شرکت‌ها	اداره ثبت شرکت‌ها	الزام قانونی ندارد

۴-۳-۲-۳. فراهم نمودن امکان شناسایی درآمد سالیانه اشخاص و منابع درآمدی آنها

وفق مفاد ماده (۱۶۹) مکرر اصلاحی قانون مالیات‌های مستقیم مصوب ۱۳۹۴/۴/۳۱ سازمان امور مالیاتی کشور موظف است به منظور شفافیت فعالیت‌های اقتصادی و استقرار نظام یکپارچه اطلاعات مالیاتی پایگاه اطلاعات عملکردی و دارایی مؤدیان مالیاتی اشخاص حقیقی و حقوقی را ایجاد کند و اشخاص حقوقی اعم از دولتی و غیردولتی که اطلاعات مورد نیاز را در اختیار دارند و به نحوی موجبات تحصیل درآمد و دارایی را برای اشخاص فراهم می‌آورند موظفند اطلاعات را در اختیار سازمان امور مالیاتی قرار دهند. همچنین مطابق تبصره «۴» این ماده دستگاه‌های اجرایی که مطابق قانون نیازمند این اطلاعات باشند، مجازند با تصویب هیئت وزیران و حفظ طبقه‌بندی از اطلاعات موجود در پایگاه اطلاعات مذکور استفاده کنند، بنابراین با اتصال به این پایگاه داده امکان شناسایی درآمد برای مؤسسات اعتباری وجود خواهد داشت.

۵-۳-۲-۳. فراهم نمودن امکان شناسایی دارایی اشخاص

همانطور که در قسمت قبل گفته شد سازمان امور مالیاتی مطابق مفاد ماده (۱۶۹) مکرر اصلاحی قانون مالیات‌های مستقیم مصوب ۱۳۹۴/۴/۳۱ ملزم به ایجاد پایگاه اطلاعات دارایی اشخاص شده است و اشخاصی که موجبات دارایی را فراهم می‌کنند باید اطلاعات را در اختیار سازمان قرار دهند. بنابراین با اتصال سامانه پیشنهادی به این پایگاه داده، امکان شناسایی دارایی اشخاص نیز فراهم خواهد شد.

۶-۳-۲-۳. فراهم نمودن امکان شناسایی قراردادهای ضمانت اشخاص در قبال یکدیگر و

احصای میزان تعهدات طرفین در آن

در خصوص اقدامات اساسی بند «۶» در حال حاضر بستری وجود ندارد که امکان اقدامات مذکور را فراهم نماید. اگرچه اطلاعات مورد نیاز در نزد سازمان‌های امور مالیاتی، ثبت اسناد و بانک مرکزی وجود دارد، اما هنوز قانونی که صراحتاً دستگاه‌های مذکور را موظف به تحقق اقدامات مذکور نماید، وجود ندارد.

۴-۲-۳. نکاتی درباره مصادیق ذی‌نفع واحد و روش‌های شناسایی آنها

اگر چه نکات و مسائل مرتبط با ذی‌نفع واحد به صورت تفصیلی بیان شده است، اما نکاتی راجع به این بحث در برخی موارد مغفول مانده و معمولاً در ادبیات معمول، مورد اشاره واقع نمی‌شود. لذا در اینجا سعی می‌شود به برخی از این نکات اشاره گردد.

۱. ذی‌نفع واحد یک مفهوم صفر و یک نمی‌باشد؛ برای مثال اگر ارتباط فرد اول و فرد دوم که ذی‌نفع واحد محسوب می‌شوند، وجود داشته باشد و همچنین ارتباط فرد دوم با فرد سوم نیز ذی‌نفع واحد محسوب شود، بنابراین قاعدتاً ارتباط فرد اول و سوم نیز به نوعی ذی‌نفع واحد محسوب می‌شود؛ زیرا اگر بدهی فرد اول و دوم دارای همبستگی باشد و بدهی فرد دوم و سوم نیز دارای همبستگی باشد، قطعاً بدهی فرد اول و سوم نیز، البته با مقدار کمتری دارای همبستگی خواهد بود. لذا به نظر می‌رسد برای

بحث ذی‌نفع واحد در انواع مختلف ضریب جداگانه‌ای تعریف گردد و این ضرایب نیز می‌تواند در بسیاری موارد از بررسی‌های آماری ارتباط بین حساب‌های بانکی و یا از سامانه‌های مختلفی که تغییرات حساب بانک‌ها را رصد می‌کند، به‌دست بیاید. البته نمی‌توان گفت که همیشه حساب‌های بانکی نیز می‌تواند بحث ذی‌نفع واحد را به‌خوبی نشان دهد، که این امر در جای خود قابلیت بحث خواهد داشت.

۴. یکی از مواردی که در بحث ذی‌نفع واحد به نظر می‌رسد این است که ممکن است زمانی که دو نفر ذی‌نفع واحد محسوب می‌شوند، یکی از آنها از لحاظ مالی به دیگری وابسته باشد، ولی دیگری به او وابسته نبوده و یا به همان مقدار وابستگی نداشته باشد؛ برای مثال زمانی که یک شرکت به‌عنوان پیمانکار یک شرکت فعالیت کرده و دچار مشکل مالی گردد، به‌راحتی شرکت دیگری می‌تواند جای آن را بگیرد و مشکلات مالی آن به شرکت اصلی انتقال پیدا نکند، لذا در اینجا شرکت اصلی دچار بحران مالی نخواهد شد و بانک در اعطای تسهیلات به شرکت اصلی منطقی‌اً دچار محدودیتی نخواهد بود؛ اما عکس این مسئله صحیح نیست و اگر شرکت اصلی دچار مشکلات مالی شود، قطعاً شرکت پیمانکار نیز دچار مشکل خواهد شد، لذا این مسئله نیز باید مدنظر قرار گیرد.

۳. به نظر می‌رسد سقف تسهیلاتی که در مسئله ذی‌نفع واحد تعیین می‌گردد، باید در شرایط مختلف اقتصادی متفاوت باشد؛ زیرا احتمال عدم توانایی افراد ذی‌نفع در بازپرداخت تسهیلات خود در شرایط مختلف اقتصادی متفاوت بوده و بانک نیز باید این مسئله را مدنظر قرار دهد. مثلاً در شرایط افزایش رکود، احتمال بازپرداخت به بانک کاهش یافته و بانک‌ها باید این شرایط را نیز مدنظر قرار دهند.

۴. یکی از راه‌های شناسایی ذی‌نفع واحد در برخی موارد می‌تواند مرادفات مالی باشد؛ به‌طوری که مثلاً افرادی را که از نظر بانکی با یکدیگر مرادفه مالی دارند از نظر سیستمی شناسایی شده و این یک رابطه ذی‌نفع واحد محسوب گردد؛ البته این مسئله عمومیت نداشته و به نظر می‌رسد می‌توان از این راه به برخی از مصادیق ذی‌نفع واحد پی برد و یا در مواردی هم این مسئله ذی‌نفع واحد را نشان ندهد. برای مثال ممکن است افرادی که به‌صورت مشترک از یک منبع، دریافت مالی دارند نیز، ذی‌نفع واحد باشند؛ لذا این مسئله می‌تواند در مواردی با استفاده از سامانه‌ها مورد تحقیق و بررسی قرار گیرد.

۵. اگر هر بانک یا مؤسسه مالی به‌صورت جداگانه به جمع‌آوری اطلاعات ذی‌نفع واحد بپردازد، این مسئله یک نوع موازی‌کاری و عدم تخصصی شدن این مسئله بوده و این کار هزینه‌های فراوانی را بر سیستم بانکی تحمیل می‌کند و همچنین باعث می‌شود که در نهایت نیز ذی‌نفعان واحد - حتی با فرض اتصال تمام سامانه‌ها بدون یک مدیر بالادستی - به‌درستی شناسایی نشوند. لذا به نظر می‌رسد یک سامانه با مدیریت واحد و وابسته به بانک مرکزی، می‌تواند علاوه بر جلوگیری از موازی‌کاری و ایجاد هزینه‌های مرتبط، موجب افزایش کارایی و همچنین ایجاد تخصص بیشتر در زمینه شناسایی ذی‌نفع واحد شده و کارکرد بسیار بهتری داشته باشد؛ در این صورت بانک‌ها در مواجهه با افراد متقاضی، با استعلام از این سامانه از اینکه آیا این شخص به‌عنوان ذی‌نفع واحد مشتریان آن بانک و یا بانک‌های دیگر محسوب

می‌شود یا نه و اینکه این ارتباط چقدر بوده است و در کدام طبقه ذی‌نفع واحد قرار می‌گیرد، مطلع شده و تصمیم‌گیری خواهند کرد؛ به‌علاوه اینکه بانک مرکزی نیز به‌صورت مستقیم در جریان کارهای بانک‌های مختلف قرار خواهد گرفت و نظارت بانکی نیز تسهیل خواهد شد.

۵-۲-۳. یک مورد عینی از ایجاد بدهی‌های کلان در بانک‌ها

شرکت‌های «الف»، «ب»، «ج»، «د» و «ز» همگی وابسته به دو شخص «الف» و «ب» بوده که دارای روابط ذی‌نفع واحد هستند. از ابتدای اخذ تسهیلات نیز این موضوع به‌راحتی توسط بانک می‌توانست تشخیص داده شود. مدیریت تمامی این شرکت‌ها از طریق شخص «الف» صورت می‌پذیرد که در شبکه بانکی هیچگونه بدهی ندارد. شخص «الف» به‌عنوان یکی از اعضای هیئت مدیره و یا سهامدار در این شرکت‌ها بوده و پس از تأسیس و دریافت وام از بانک‌های مختلف برای شرکت‌های مذکور نسبت به تغییرات اعضای هیئت مدیره و حتی سهامداران اقدام و پس از خروج از آن، با اعلام ورشکستگی و اعلام تاریخ توقف به قبل از تاریخ اعطای تسهیلات، بانک‌ها را دچار چالش کرده است. در مورد شرکت «الف» در بانک پس از خروج از هیئت مدیره و انتقال و اعلام ورشکستگی به قبل از تاریخ اعطای تسهیلات پرونده به مطالبات غیرجاری وارد و امکان اقدام حقوقی علیه شرکت «الف» امکان‌پذیر نیست. جالب اینکه در حال حاضر شرکت «الف» عضو هیئت مدیره شرکت «ب» و یکی از صاحبان امضای این شرکت است. این شرکت‌ها از جمله «ج»، «د» و «ز»، در بانک‌های مختلف دارای بیش از ۲۰۰۰ میلیارد ریال بدهی هستند و با اعلام ورشکستگی، تلاش می‌کنند تا از پرداخت دین فرار کنند و تغییرات اعضای هیئت مدیره قبل از اعلام ورشکستگی انجام و همچنین اعلام تاریخ توقف به قبل از اعطای تسهیلات عملاً باعث افزایش مطالبات غیرجاری بانک‌ها شده و امکان تعیین و تکلیف بدهی‌ها را نیز میسر نخواهد کرد. شخص «الف» و «ب» نیز هیچ رابطه مستقیمی در حال حاضر با مطالبات غیرجاری ایجاد شده، ندارند. شرکت فعال این گروه شرکت «ب» بوده که به‌صورت وسیع فعالیت اقتصادی دارد. شایان ذکر است که بین شرکت‌ها و شخص «الف» به‌طور پنهان صد درصد ارتباط وجود داشته و هدایت کلیه شرکت‌ها از طریق شخص «الف» صورت می‌پذیرد.

۳. مشکلات شناسایی ذی‌نفع واحد در ایران

بعد از مرور مفاهیم و مسائل مختلف مربوط به بحث ذی‌نفع واحد و تسهیلات و تعهدات کلان، در این بخش به بررسی مشکلات عمده پیش روی اصلاح این مشکل خواهیم پرداخت. این مشکلات با توجه به مطالعه متون مختلف و همچنین جلسات مختلف با کارشناسان مرتبط و تحلیل وضع موجود نظام بانکی استخراج شده است.

۳-۱. مشکلات مقام ناظر

اگر چه بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران، به‌عنوان یک جزء مهم تشکیل‌دهنده مقام ناظر در نظام بانکی، تلاش‌های فراوانی را در جهت مدیریت تسهیلات و تعهدات کلان از طریق پیگیری مسئله ذی‌نفع واحد، انجام داده است و اخیراً نیز یکی از اقدامات اخیر خود را تهیه بانک اطلاعاتی مربوط به ذینفعان واحد دارای بدهی غیرجاری (ارزی و ریالی)، اعلام کرده است؛^۱ اما هنوز در این مسئله کمبودهای عمده‌ای وجود دارد که باید به آنها رسیدگی شود.

بانک مرکزی در پیگیری مسئله ذی‌نفع واحد و بررسی مشکلات مربوط به آن و تعیین متولی و ناظر بر روند اجرا و مشکلات آنها کوتاهی کرده و نگاه به بانک‌ها به‌عنوان شرکت‌های خصوصی که خود باید به حداکثر کردن سود خود بپردازند، نگاه صحیحی نبوده و این مسئله در ادبیات بین‌المللی و تجربیات جهانی و همچنین اصول و مبانی مرتبط کاملاً پذیرفته شده است. به‌عنوان نمونه بانک مرکزی در مسئله ذی‌نفع واحد، تاکنون به بانک‌ها فرم‌هایی را مبنی بر وارد کردن اطلاعات ذی‌نفع ارسال کرده است، اما بانک‌ها در کامل کردن آنها، وارد کردن اطلاعات شرکت‌های لایه دوم و حتی ارسال این فرم‌ها، و همچنین کیفیت اطلاعات وارد شده در آنها، همکاری لازم را نداشته و به نظر می‌رسد از این بابت نیز نظارتی مبنی بر ارسال دقیق این اطلاعات و صحت و سقم آنها از جانب بانک مرکزی صورت نمی‌پذیرد.

نکته دیگر این است که در ارسال فرم مربوط به ذی‌نفع واحد به بانک مرکزی، ذی‌نفعان هنگامی شناسایی می‌شوند که تسهیلات اعطا شده است و از این جهت بانک مرکزی هیچ نظارتی بر افراد ذی‌نفع واحد، از جانب خود ندارد. لذا از این جهت می‌توان از تجربه سامانه سپام^۲ در این جهت استفاده کرد. روندی که بانک مرکزی در حال حاضر در مورد بعضی از تسهیلات مانند تسهیلات ارزی و ال‌سی‌ها به کار گرفته است، این است که بانک‌ها ابتدا درخواست گشایش ال‌سی را برای فرد خاصی به بانک مرکزی اعلام می‌دارند و بعد از آن بانک مرکزی با چک کردن اطلاعات هویتی یا اطلاعات چک برگشتی، کدی را صادر می‌کند که بانک می‌تواند برای فرد گشایش ال‌سی داشته باشد.

۳-۲. مشکلات ساختاری

مشکلات ساختاری را می‌توان به شرح بندهای ذیل مطرح کرد:

الف) فراهم نبودن امکان استعلام اعضای هیئت مدیره اشخاص حقوقی و سهامداران از اداره

ثبت شرکت‌ها

با توجه به اینکه مشخص نیست افراد متقاضی تسهیلات، در کدام یک از شرکت‌ها دارای سهام بوده و یا

1. <http://dolat.ir/NSite/FullStory/News/?Serv=0&Id=266719>

۲. سامانه پیام‌رسانی مالی الکترونیکی (سپام)، برای تمام الکترونیکی شدن مراودات بانکی و ایجاد زیرساخت یکپارچه خدمت‌رسانی راه‌اندازی شده است. با استفاده از این سامانه، تمامی سیستم‌های بانکی را می‌توان توسط آن به یکدیگر متصل کرد و ارتباطات، مکاتبات و مراودات میان بانک‌ها، بانک مرکزی و بانک‌ها را به‌صورت کاملاً الکترونیکی و امن میسر کرد.

عضو هیئت مدیره هستند، ضروری است ثبت شرکت‌ها اقدام به ایجاد سامانه‌ای نماید که تمام اطلاعات مدیران عامل، سهامداران و اعضای هیئت مدیره در آن به صورت الکترونیکی ثبت گردد. با توجه به اینکه این اطلاعات در ثبت شرکت‌ها تنها به صورت غیرالکترونیکی وجود دارد، لذا امکان استعلام برخط این موارد توسط بانک‌ها وجود ندارد. همچنین با توجه به اینکه متقاضیان ممکن است به جای آوردن آخرین آگهی تغییرات سهامداری و مدیریتی، آخرین آگهی تغییرات مربوط به تغییرات کم‌اهمیت (از منظر اعتباری) را به بانک تسلیم نمایند؛ و یا به این علت که ممکن است برخی افراد به منظور دریافت تسهیلات بیشتر اقدام به تأسیس شرکت‌های کم‌سابقه کنند، اخذ استعلام برخط و هوشمند از آخرین تغییرات در ثبت شرکت‌ها توسط بانک‌ها بسیار اهمیت دارد. همچنین متأسفانه بعضی از نهادها و مؤسسات مانند هلال احمر، بنیاد مستضعفان، مساجد و مدارس در بسیاری موارد دارای اطلاعات ثبتی نیستند و این مسئله باعث عدم امکان استعلام از ذی‌نفعان این نهادها می‌باشد.

ب) مالکیت پنهان اشخاص بر شرکت‌ها

در برخی موارد حتی با تجمیع دقیق تمام اطلاعات ذی‌نفع واحد، بانک‌ها قادر به شناسایی ذی‌نفع واحد نیستند و در این زمینه مقوله مالکیت پنهان وجود دارد. مثلاً در برخی موارد شرکت‌هایی توسط برخی افراد به صورت غیرمستقیم ثبت شده و هیچ نامی از این افراد در این شرکت‌ها نیست، زیرا مدیر عامل، هیئت مدیره و سهامداران آن دست‌نشانده‌های این افراد هستند و این اقدامات خود را با استفاده از این افراد انجام می‌دهند. به نظر می‌رسد رصد مالی جامع در این زمینه بتواند به علت شناسایی افراد به صورت دقیق و نظام‌مند، کارگشا باشد.

ج) عدم ارائه خدمت شناسایی روابط سببی و نسبی توسط سازمان ثبت احوال برای بانک‌ها

در فصل دو آیین‌نامه تسهیلات و تعهدات کلان، مصادیق ذی‌نفع واحد ذیل ماده (۲) توصیف شده است. یکی از مواردی که در شناسایی ذی‌نفع واحد بسیار اهمیت دارد، شناسایی افراد تحت تکفل است. با توجه به اینکه در ماده (۳۴) قانون ثبت احوال، اعلام شده است که اطلاعات مربوط به ازدواج افراد در دفاتر ثبت کل وقایع و اسناد سجلی جز برای صاحب سند و مقامات قضایی و دولتی ذی‌صلاح ممنوع است، لذا دسترسی بانک‌ها به اطلاعات افراد تحت تکفل مشتریان با محدودیت قانونی مواجه بوده و لازم است بانک مرکزی به‌عنوان مرجع ذی‌صلاح نسبت به استعلام اطلاعات مذکور از سازمان ثبت در قالب سامانه پیشنهادی اقدام نماید.

د) عملیاتی نبودن کسب اطلاع از وضعیت مالی مشتریان

در بند «۲-۴» آیین‌نامه تسهیلات و تعهدات کلان ابلاغی آبان‌ماه سال ۱۳۹۲، یکی از مصادیق ذی‌نفع واحد، داشتن ارتباطات مالی اشخاص حقوقی و حقیقی با یکدیگر است. این در حالی است که بانک‌ها نمی‌توانند وضعیت درآمدی ضامین و همین‌طور تسهیلات‌گیرندگان را شناسایی کنند. بنابراین همانطور

که در قسمت ۲-۲-۳ توضیح داده شد، اطلاع از وضعیت دارایی‌ها، درآمد ناخالص یا خالص سالیانه، منابع درآمدی اشخاص و میزان ضمانت‌های اشخاص در قبال یکدیگر در حال حاضر از لحاظ ساختاری دچار مشکل است. علی‌رغم تصویب قانون اصلاحیه قانون مالیات مستقیم و وجود ماده (۱۶۹) مکرر، هنوز این قانون ابلاغ نشده است و هیچ‌گونه اطلاعاتی درخصوص دارایی‌های اشخاص به‌صورت تجمیع شده و یکپارچه در اختیار بانک مرکزی قرار ندارد.^۱ این در حالی است که دستگاه‌های دارنده اطلاعات مورد نیاز درخصوص دارایی‌های اشخاص، از در اختیار گذاشتن آن جز در موارد معدود و با حکم قضایی، خودداری می‌نمایند و با وجود راه‌اندازی سامانه ثبت معاملات فصلی و قانون ارزش‌افزوده، هنوز بستر احصا میزان دقیق درآمدهای اشخاص و منابع آن در کشور وجود ندارد.

ه) فساد بانکی در مسئله ذی‌نفع واحد

فساد، یکی از معضلات امروز جامعه می‌باشد. اما فساد مالی موجود در بانک‌ها به‌علت منافع بالا، گستردگی عملیات، نبود بانکداری متمرکز حقیقی و عدم نظارت جدی نهادهای ناظر، دارای گستردگی و ابعاد وسیع‌تری می‌باشد. این مسئله در پرداخت وام‌های کلانی که متقاضی آنها در حکم ذی‌نفع واحد هستند نیز رواج داشته و در برخی موارد با وجود احراز ذی‌نفعان واحد و منع قانونی پرداخت تسهیلات، به‌علت فساد موجود، قانون رعایت نشده و تسهیلات پرداخت می‌گردد. از این نظر باید به دنبال راهی برای نظارت نظام‌مند و برخط بر مسئله ذی‌نفع واحد بود. همچنین متأسفانه انواع توصیه‌های مسئولین دولتی و نهادهای دیگر نیز، باعث افزایش میزان تسهیلات کلان و تأخیر در دریافت مطالبات مربوط آنها شده است.

و) محرمانگی اطلاعات مورد نیاز در شناسایی ذی‌نفع واحد

اطلاعات مرتبط با افراد و نهادهای متقاضی تسهیلات کلان، در برخی موارد محرمانه بوده و دسترسی به آنها می‌تواند تبعاتی برای افراد و شرکت‌های مرتبط داشته باشد. لذا به نظر می‌رسد رعایت برخی محدودیت‌ها در ارائه اطلاعات ذی‌نفع واحد به هر بانک منطقی و اجتناب‌ناپذیر باشد. علاوه بر این، هزینه

۱. با توجه به اصلاح قانون مالیات‌های مستقیم و اصلاح ماده (۱۶۹) مکرر، بسیاری از نهادها از جمله بانک‌ها و مؤسسات اعتباری مکلف به ارائه اطلاعات به سازمان امور مالیاتی برای راه‌اندازی نظام یکپارچه اطلاعات مالیاتی، پایگاه اطلاعات هویتی، عملکردی و دارایی مؤدیان مالیاتی شدند. همچنین با توجه به ایجاد چنین پایگاه داده‌ها، سازمان امور مالیاتی نیز مکلف شده است که امکان دسترسی برخط (آنلاین) بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران، بیمه مرکزی، گمرک جمهوری اسلامی ایران، سازمان بورس اوراق بهادار، سازمان ثبت اسناد و املاک کشور و همچنین سایر دستگاه‌های اجرایی به فهرست بدهکاران مالیاتی را فراهم آورد تا استفاده‌کنندگان مذکور بتوانند با حفظ طبقه‌بندی، اطلاعات دریافتی را در ارائه خدمات به اشخاص بدهکار مالیاتی لحاظ کنند. این پایگاه اطلاعاتی مالیاتی شامل تمامی اطلاعات هویتی، معاملاتی (مانند خرید و فروش دارایی، کالا و خدمات، تجارت خارجی، قراردادهای مربوط به انجام معاملات و فعالیت‌های تجاری و ...)، اطلاعات مالی، پولی و اعتباری و سرمایه‌های اشخاص، اطلاعات دارایی‌ها، املاک و همچنین نقل و انتقال آنها و سایر اطلاعات می‌باشد. بنابراین نهادهای مختلفی از جمله وزارتخانه‌ها، مؤسسات دولتی، شهرداری‌ها، مؤسسه‌های وابسته به دولت و شهرداری‌ها، مؤسسات و نهادهای عمومی غیردولتی، نهادهای انقلاب اسلامی، بانک‌ها و مؤسسات مالی و اعتباری، سازمان ثبت اسناد و املاک کشور و سایر اشخاص حقوقی اعم از دولتی و غیردولتی که اطلاعات مورد نیاز پایگاه فوق را در اختیار دارند و یا به نحوی موجبات تحصیل درآمد و دارایی برای اشخاص را فراهم می‌آورند، موظفند اطلاعات مورد درخواست سازمان امور مالیاتی را در اختیار این پایگاه قرار دهند. اگرچه به نظر می‌آید، سیستم‌های اطلاعاتی بسیاری از نهادهای دولتی با مشکلاتی روبه‌رو بوده و باید پایش و یکسان‌سازی داده‌های ابتدا در هر یک از نهاد و سپس به‌طور یکجا انجام شود، ولی به هر ترتیب با راه‌اندازی این پایگاه و تجمیع اطلاعات افراد از طریق یافتن آنها به‌وسیله کد ملی (اشخاص حقیقی) و شناسه ملی (اشخاص حقوقی)، می‌توان در زمینه شناسایی ذی‌نفع واحد در سطح کلان، قدم بسیار بزرگی را برداشت.

دیگری که جمع‌آوری اطلاعات ذی‌نفع واحد برای شبکه بانکی دارد این است که هر بانک یا مؤسسه مالی باید به‌صورت جداگانه به جمع‌آوری این اطلاعات پرداخته و این مسئله موجب یک نوع موازی‌کاری شده و منجر به عدم تخصصی شدن این مسئله می‌شود.

۳-۳. مشکلات قوانین و مقررات

مشکلات قوانین و مقررات را می‌توان به‌شرح بندهای ذیل برشمرد:

الف) ابهامات موجود در آیین‌نامه‌ها

آیین‌نامه‌های مرتبط با بحث ذی‌نفع واحد از چند جهت دارای ابهاماتی است که بیشتر در حین اجرای آن مشخص می‌گردد. یکی از مواردی که باعث ایجاد ابهام در آیین‌نامه تسهیلات و تعهدات کلان شده، ذکر بند «سایر مصادیق» است. با توجه به ویژگی‌های ذاتی یک آیین‌نامه مبنی بر شفافیت کامل و انعکاس دقیق ضوابط و مقررات، وجود این بند باعث شده است بعضی بانک‌ها، روابط متعدد دیگری را در صورت تشخیص خود، مصداق ذی‌نفع واحد قلمداد کنند؛ در حالی که ممکن است بانک دیگر چنین روابطی را مصداق ذی‌نفع واحد نداند و به مصادیق ذکر شده در آیین‌نامه اکتفا کند. لذا از این جهت یک اجماع مشخصی در این مورد وجود ندارد.

ابهام دیگر در آیین‌نامه ذی‌نفع واحد این است که در برخی موارد، این آیین‌نامه، حدود و چارچوب دقیقی برای ذی‌نفع واحد معرفی نکرده و حتی در برخی موارد، مصادیق غیرصحیحی ارائه کرده است. در برخی موارد، زمان در شناسایی گروه‌های ذی‌نفع، مشخص نیست. با توجه به وجود اطلاعات قدیمی در بانک‌ها و عدم به‌روزرسانی آنها، در بحث افراد تحت تکفل، تغییرات سهامداران، اعضای هیئت مدیره و... شناسایی گروه‌های ذی‌نفع واحد دقیق نبوده و عملاً امکان‌پذیر نیست. برای مثال اینکه افراد ذکور تحت تکفلی که کمتر از ۱۸ سال سن دارند، به‌عنوان ذی‌نفع واحد از جهت روابط مالکیتی، شناخته می‌شوند، بستگی به گذر زمان و محاسبات پویا دارد. علاوه بر این، این مسئله که ۱۸ سال برای فرزندان ذکوری که دارای شغل و همسر نمی‌باشند، بر چه مبنایی و با چه توجیهی مشخص شده است؟ و آیا اینکه اگر فردی از ۱۸ سال گذشت، آیا حقیقتاً از مسئله ذی‌نفع واحد خارج می‌شود؟، جای ابهام فراوان دارد.

ب) عدم الزام قانونی برای ارسال اطلاعات تغییرات سهامداران و اعضای هیئت مدیره برای

اداره ثبت شرکت‌ها

اطلاعات سهامداران شرکت‌های غیرسهامی عام در زمان تغییرات در نزد اداره ثبت شرکت‌ها موجود نبوده و هیچ الزام قانونی برای ارائه آن به اداره مذکور وجود ندارد. همچنین اطلاعات اعضای هیئت مدیره در

زمان تغییرات برای شرکت‌های غیرسهامی در نزد اداره ثبت شرکت‌ها وجود نداشته و مانند اطلاعات سهامداران در زمان تغییرات، هیچ الزامی برای ارسال آن وجود ندارد.

ج) حذف برخی نهادها از شمول آیین‌نامه

همانطور که ذکر شد در دی‌ماه سال ۱۳۹۲، شورای پول و اعتبار ۴ پروژه صنعتی و نفتی کشور را از رعایت ضوابط آیین‌نامه تسهیلات و تعهدات کلان مستثنا کرد؛ پس از آن در اواخر سال در ۲۲ اسفندماه ۱۳۹۲، تسهیلات و تعهدات پرداختی یا ایجاد شده مربوط به مؤسسات دولتی، وابسته به دولت و شرکت‌های دولتی براساس تصمیم بانک مرکزی، از شمول آیین‌نامه تسهیلات و تعهدات کلان خارج شد. همچنین در فروردین ۱۳۹۴ نیز با خارج شدن شرکت‌های تحت پوشش بنیاد مستضعفان انقلاب اسلامی، سازمان تأمین اجتماعی و ستاد اجرایی فرمان حضرت امام (ره) از رعایت ضوابط مربوط به ذی‌نفع واحد، مشروط به اینکه هر یک از هلدینگ‌های اقتصادی زیرمجموعه آنها که مستقیماً و بدون واسطه تابعه آنها هستند، به‌عنوان ذی‌نفع واحد منظور شوند، موافقت شد. این در حالی است که هدف بانک مرکزی در رابطه با تدوین و ابلاغ مقررات ذی‌نفع واحد به‌علت مدیریت ریسک اعتباری بانک بوده و در صورت خروج یکایک نهادها و مؤسسات دولتی و غیردولتی از مشمولیت این آیین‌نامه، مدیریت ریسک اعتباری، دیگر معنایی نخواهد داشت. پیشنهاد می‌گردد برای تأمین مالی صحیح دولت از ورود این شرکت‌ها در بورس و راه‌های دیگر تأمین مالی استفاده شود.

۴-۳. مشکلات درون بانکی

مهمترین مشکلات حوزه درون بانکی را می‌توان براساس بندهای ذیل طبقه‌بندی کرد:

الف) نبود سیستم متمرکز در بانک‌ها

نبود سیستم متمرکز^۱ در بعضی از بانک‌های کشور و نداشتن اطلاعات منحصر به فرد و متمرکز برای مشتریان و جزیره‌وار بودن اطلاعات شعب بعضی از بانک‌ها باعث شده است که شناسایی ذی‌نفع واحد به‌راحتی امکان‌پذیر نباشد. بهره‌گیری از سیستم متمرکز در ثبت اطلاعات مشتریان بانک موجب می‌شود که با استفاده از داده‌کاوی، ارتباطات مشتریان کشف شود.

ب) عامل خطای انسانی در شناسایی ذی‌نفع واحد

عدم دریافت آخرین آگهی تغییرات شرکت‌ها از سایت روزنامه رسمی، عدم ورود صحیح اطلاعات در فرم‌های بانک مرکزی و ورود اطلاعات اشتباه در سامانه‌های غیرمتمرکز بانک‌ها به دلایل مختلف، باعث می‌شود که اخذ استعلام ذی‌نفع واحد در بانک‌ها در برخی موارد اشتباه بوده و قابل اتکا و استناد نباشد.

جمع‌بندی و پیشنهادات

یکی از دلایل افزایش تسهیلات و تعهدات غیرجاری، عدم شناخت و کنترل ریسک تمرکز در تسهیلات و تعهدات کلان و مسئله ذی‌نفع واحد است. لذا از این جهت باید اصل موضوع و ابعاد گوناگون این مسئله مورد بررسی قرار گیرد؛ تا در نهایت مطالبات غیرجاری کاهش یابد. تسهیلات و تعهداتی که از یک میزان مشخصی فراتر رود، تسهیلات و تعهدات کلان نامیده می‌شود؛ حال اگر این تسهیلات به دو نفر که با هم مرتبط هستند نیز داده شود، همانند این است که این تسهیلات به یک فرد داده شده است؛ لذا از این جهت باید به دنبال شناسایی ذی‌نفعان واحد بود تا تسهیلاتی که در ظاهر کلان نیست، در حقیقت جزو تسهیلات کلان قرار نگیرد و ریسک تمرکز بانک و تسهیلات غیرجاری را افزایش ندهد.

با یک بررسی کلی در کشور مشخص می‌شود که مسئله ذی‌نفع واحد، مسئله‌ای مهم و تأثیرگذار بر افزایش مطالبات غیرجاری است؛ علاوه بر اینکه شناسایی ذی‌نفعان واحد متقاضیان بانکی، می‌تواند کنترل و هدایت نقدینگی را شفاف و سیاست‌های کارای اقتصادی را برای مقام ناظر، تسهیل کند. در نهایت به نظر می‌رسد که سهم قابل توجهی از تسهیلات و تعهدات، مرتبط با مسئله ذی‌نفع واحد می‌شود.

با بررسی قوانین و مقررات مرتبط با مسئله ذی‌نفع واحد، می‌توان گفت که اولاً این قوانین و مقررات بسیار متغیر و با اصلاحات و استثنائات فراوان، همراه بوده است و این مسئله خود باعث عدم کارآیی این قوانین شده است. مسئله بعدی مسئله مستثنا شدن انواع نهادهای دولتی یا عمومی است که به نظر می‌رسد این مسئله نیز به علت کسری بودجه ساختاری انواع شرکت‌های دولتی و عدم کارآیی در شرکت‌های مذکور می‌باشد؛ و البته منجر به عدم کارآیی در بخش بانکی نیز می‌شود، زیرا بانک‌ها نمی‌توانند با شرکت‌های دولتی همانند افراد و شرکت‌های خصوصی رفتار کنند. بنابراین به نظر می‌رسد این مسئله در مخالفت با اجرای اصل چهل‌وچهارم قانون اساسی و سیاست‌های اقتصاد مقاومتی است. البته نمی‌توان برخی ملاحظات را در ارتباط با این شرکت‌ها، مخصوصاً شرکت‌های عمومی غیردولتی نادیده گرفت و لذا در برخی موارد و البته براساس ضوابط مشخص، به ناچار باید آنها را استثنا نمود؛ اما این حجم از مستثنا کردن شرکت‌های دولتی و شرکت‌های عمومی به‌طور معمول نمی‌تواند مورد قبول واقع گردد.

هر چند که در حال حاضر برخی شرکت‌ها و بانک‌ها، در زمینه مسئله ذی‌نفع واحد فعالیت کرده و پیشرو هستند، اما به نظر می‌رسد، درباره تکنیک‌های شناسایی ذی‌نفع واحد، می‌توان گام‌های استوارتری برداشته و با استفاده از تحلیل حساب‌های بانکی، ساختارهای جدیدی را برای شناسایی ذی‌نفع واحد مطرح و استفاده نمود که البته این مسئله قطعاً نیازمند بررسی و تحقیق بیشتری خواهد بود.

مشکل عمده در اغلب مسائل بانکی و به‌ویژه بحث ذی‌نفع واحد، عدم وجود یک مقام ناظر مقتدر و اراده‌نچندان قوی به نظارت دقیق بر بانک‌ها و تسهیلات پرداختی می‌باشد. به

نظر می‌رسد اعتقاد برخی مسئولان بانک مرکزی در ارتباط با نظام بانکی و مخصوصاً در ارتباط با بانک‌های خصوصی بر این پایه استوار است که بانک‌ها به‌عنوان بنگاه‌های خصوصی باید خود متولی امور خود بوده و مسائل خود را همانند بنگاه‌های خصوصی دیگر، خود پیگیری کنند و دخالت بانک مرکزی باید حداقل باشد. اما نکته اساسی در این است که از آنجا که بانک‌ها دارای اختیارات حاکمیتی و کنترل حجم نقدینگی هستند، نمی‌توان به هیچ‌وجه آنها را با بنگاه‌های خصوصی مقایسه نمود و از این جهت به نظر می‌رسد، راه حل اساسی در این موضوع، همانند اکثر کشورها و توصیه‌های سازمان‌های بین‌المللی، ورود جدی‌تر بانک مرکزی به‌عنوان مقام ناظر همراه با اختیارات متناسب با این مسئله باشد.

از مشکلات دیگر مرتبط با مسئله ذی‌نفع واحد، می‌توان به مشکلات موجود در ساختارهای مورد نیاز برای شناسایی این مسئله، اشاره نمود. نبود اتصال منسجم بین همه سامانه‌های ذی‌نفع واحد در قالب یک سامانه مادر، همراه با اتصال سامانه مادر به سامانه‌های مختلف ثبت احوال، ثبت شرکت‌ها، سازمان امور مالیاتی و موارد مشابه، را می‌توان یکی از جدی‌ترین مشکلات در این زمینه دانست. در صورت وجود این سامانه، بانک‌ها با استعلام از این سامانه خواهند توانست به راحتی انواع ذی‌نفعان واحد مربوط به خود را احراز نموده و بانک مرکزی نیز از این طریق به صورت کامل، دقیق و برخط در جریان انواع تسهیلات بانک‌ها قرار خواهند گرفت. همچنین از آنجا که برخی اطلاعات، اطلاعات شخصی یا محرمانه می‌باشد، از طریق این روش این اطلاعات نیز حفظ خواهد شد.

از مشکلات دیگر، مشکلات مربوط به قوانین و آیین‌نامه‌ها می‌باشد؛ به طوری که در برخی قوانین موارد مورد نیاز برای نظارت مناسب بانک مرکزی و ملزومات ساختاری به خوبی دیده نشده است. همچنین در برخی موارد باید ثبات و دقت بیشتری در آیین‌نامه‌های بانک مرکزی، همراه با بررسی جوانب مختلف موضوع انجام گردد. علاوه بر این، نیاز است تا قانونگذار نسبت به مدون نمودن قانونی جهت ثبت اطلاعات مورد نیاز همانند اطلاعات سهامداری و اطلاعات هیئت مدیره شرکت‌هایی که در حال حاضر هیچ الزامی به ثبت اطلاعات مذکور ندارند (از جمله موارد مطرح شده در جداول ۳، ۴ و بند «۶» از سرفصل ۳-۲-۳ مربوط به ضمانت)، اقدام نماید. در برخی موارد نیز در ارتباط با عدم وصول مطالبات نیاز به اصلاح قوانین ورشکستگی و یا وکالت وجود دارد، که می‌توان آنها را نیز با قانونگذاری صحیح مرتفع نمود. همچنین به نظر می‌رسد، روند مستثنا کردن شرکت‌های دولتی و یا عمومی در آیین‌نامه منجر به افزایش ریسک بانک‌ها شده و از نظر قانونگذاری نیز روند مناسبی نباشد.

مسئله دیگر در این زمینه، مشکلات درون بانکی است. این مشکلات به علت تعلل برخی بانک‌ها در ایجاد سامانه‌های مختلف به‌ویژه سامانه ذی‌نفع واحد و نیز برخی مشکلات اداری، منجر به عدم شناسایی ذی‌نفع واحد می‌گردد. لذا در کنار مشکلات مذکور نیاز است تا بانک مرکزی نسبت به استانداردسازی سیستم‌های متمرکز بانکداری و استقرار آن در بانک‌ها اهتمام بیشتری بورزد تا

امکان استفاده از سامانه پیشنهادی جهت شناسایی ذینفع واحد فراهم گردد.

پیشنهادها

۱. یکی از مشکلات اصلی مربوط به مسئله ذی‌نفع واحد که موجب افزایش مطالبات غیرجاری شده است، عدم پیگیری جهت اجرایی شدن این آیین‌نامه می‌باشد. لذا با توجه به فرادستگاهی بودن مشکلات مربوطه توصیه می‌شود، کارگروهی متشکل از بانک مرکزی، قوه قضاییه، سازمان ثبت اسناد و املاک کشور، سازمان ثبت احوال، سازمان امور مالیاتی و نماینده هیئت دولت تشکیل و پیگیری این مسئله را از جوانب گوناگون و در حوزه‌های خرد و کلان انجام دهند. پیشنهاد می‌گردد دبیرخانه کارگروه مذکور با توجه به فرادستگاهی بودن موضوع و شکل‌گیری کمیته فرادستگاهی پیگیری وصول مطالبات غیرجاری در ستاد هماهنگی مبارزه با مفاسد اقتصادی، در ستاد مذکور مستقر گردد.

۲. یک راه حل بسیار اساسی این است که بانک مرکزی برای حل مشکلات ذی‌نفع واحد، نسبت به راه‌اندازی یک سامانه متمرکز یکپارچه، با مشخصات زیر اقدام نماید:

الف) این سامانه با استفاده از اطلاعات مرتبط با تسهیلات و تعهدات کلان و ذی‌نفعان واحد تمام بانک‌ها و مؤسسات مالی و همچنین با برقراری ارتباط با پایگاه‌های اطلاعاتی سازمان ثبت احوال، سازمان ثبت اسناد، اداره ثبت شرکت‌ها، سازمان امور مالیاتی نسبت به شناسایی روابط اشخاص و استخراج شبکه ذی‌نفعان واحد اقدام می‌نماید.

ب) امکان دسترسی به این سامانه باید، به‌منظور سیاستگذاری صحیح، حفظ اطلاعات محرمانه و نظارت دقیق، تنها در اختیار بانک مرکزی به‌عنوان مقام ناظر، باشد.

ج) در صورت تقاضا برای تسهیلات از هر بانک و مؤسسه اعتباری، آن بانک یا مؤسسه موظف است که از این پایگاه داده، علاوه بر استعلام اعتباری اشخاص، استعلام مرتبط با آیین‌نامه ذی‌نفع واحد را نیز گرفته و بعد از مجوز بانک مرکزی نسبت به آن اقدام نماید.

۳. بانک مرکزی به‌عنوان مقام ناظر، نسبت به سیستم‌های متمرکز ذی‌نفع واحد بانک‌ها و همچنین نسبت به نظارت بر میزان التزام بانک‌ها مبنی بر اخذ استعلام از سامانه مذکور پیش از اعطای تسهیلات، اقدام نماید.

۴. به نظر می‌رسد شیوه فعلی برای مستثنا کردن نهادهای دولتی و شرکت‌های مشابه دیگر، برای خروج از آیین‌نامه راه‌حل صحیحی برای تأمین مالی این نهادها و شرکت‌ها نباشد و یکی از راه‌حل‌های تأمین مالی این شرکت‌ها، - البته با در نظر گرفتن ریسک ایجاد شده - استفاده از تسهیلات سندیکایی برای بنگاه‌های بزرگ کشور است. در این رویکرد دو یا چند بانک با یکدیگر عهده‌دار تأمین منابع مالی مورد نیاز بنگاه‌ها می‌شوند یا به‌طور مشترک به نفع آنها ضمانت‌نامه صادر یا اعتبار اسنادی گشایش

می‌کنند.^۱ راه‌حل دیگر این است که در مورد شرکت‌های مادر و زیرمجموعه‌های آنها، هنگام اعطای تسهیلات، شرکت مادر به‌عنوان ضامن محسوب گردد و البته اگر چنین شود، شرکت مادر هم در گروه ذی‌نفع واحد قرار خواهد گرفت. همچنین نکته اصلی در این زمینه این است که شرکت‌های دولتی و یا شرکت‌های عمومی مشابه، از نظر مدیریت به‌گونه‌ای رفتار کنند که دارای حداکثر کارایی بوده و نیازمند تسهیلات اینچنینی که معمولاً از سپرده‌گذاران خرد به‌وجود آمده، نباشند. علاوه بر این با توجه به مستثنا شدن مشارکت مدنی از گروه‌های ذی‌نفع واحد، به نظر می‌رسد، اگر بانک‌ها بیشتر تسهیلات کلان خود را در قالب مشارکت مدنی انجام دهند، از این جهت مقدار مطالبات غیرجاری کاهش و تولید داخلی نیز افزایش خواهد یافت.

۵. می‌توان با بهره‌گیری از سامانه‌های موجود که در زمینه بانکداری متمرکز جامع گام برداشته‌اند، اطلاعات مفیدی را از مسئله ذی‌نفع واحد به‌دست آورد. برای مثال، می‌توان از سامانه نهاب در جهت دسترسی به اطلاعات مشتریان بانکی اعم از داده‌های هویتی، نشانی، شماره تماس، حساب‌های افتتاح و شماره کارت‌های صادر شده، استفاده نمود و به آنها شناسه الکترونیک بانکی-شهاب- اعطا کرد. در واقع این سامانه، بانکی از اشخاص حقیقی و حقوقی را ایجاد می‌کند که با طراحی نرم‌افزار داده‌کاوی و ایجاد دسترسی بانک‌ها به آن، این نهادها می‌توانند به اخذ استعلام روابط آنها با یکدیگر - در موارد غیرمحرمانه- اقدام کنند.

منابع و مأخذ

۱. امکانات سامانه ذی‌نفع واحد: <http://www.hooshodanesh.ir/Products/5/>
۲. آیین‌نامه تسهیلات و تعهدات اشخاص مرتبط، بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران، ۱۳۹۴.
۳. آیین‌نامه تسهیلات و تعهدات کلان، مورخ ۱۳۹۱/۵/۱۰، بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران، مدیریت کل مقررات، مجوزهای بانکی و مبارزه با پولشویی اداره مطالعات و مقررات بانکی.
۴. بخشنامه مورخ ۱۳۸۰/۳/۲۸، در مورد سقف‌های فردی و گروهی تسهیلات اعطایی و تسهیلات کلان، کمیسیون اعتباری بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران.
۵. دستاوردها و عملکرد بانک مرکزی در دولت یازدهم/۱ <http://dolat.ir/NSite/FullStory/News/?Serv=۰&Id=۲۶۶۷۱۹>
۶. رضایی، سیاوش. «ایران» از سهم بانک‌ها از مطالبات معوق گزارش می‌دهد، بزرگترین طلبکاران و بدهکاران شبکه بانکی، کد خبر: 21493، تاریخ: ۱۳۹۳/۴/۲۱.
۷. سیاست‌های پولی، اعتباری و نظارتی نظام بانکی کشور، مصوب ۱۳۸۸/۱/۱۹، بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران.
۸. سیاست‌های پولی، اعتباری و نظارتی نظام بانکی کشور، مصوب ۱۳۹۰/۱۰/۲۰، بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران.

۱. صدیقه رهبر، معاون پیشین اداره مطالعات و مقررات بانک مرکزی، روزنامه دنیای اقتصاد، مهر ۱۳۹۱.

۹. غنی‌آبادی، حمیدرضا. کارگاه آموزشی تسهیلات و تعهدات کلان، بیست‌وسومین همایش سالیانه سیاست‌های پولی و ارزی، پژوهشکده پولی و بانکی، خرداد ۱۳۹۲.
۱۰. کالبدشکافی آیین‌نامه جدید تسهیلات و تعهدات کلان.
<https://www.tabm.ir/NewsView.aspx?t=4&id=299>
۱۱. مروری بر سیر تغییرات یک بخشنامه (منتشره در روزنامه دنیای اقتصاد).
<http://rahbarcbbanker.ir/Show.php?SID=124>
۱۲. نشریه پرتو ملت، سال نهم، شماره ۸۴، تهران، بهمن‌ماه ۱۳۹۲.
13. BANK NEGARA MALAYSIA, Central Bank of Malaysia, Single Counterparty Exposure Limit, Issued on: 28 February 2013.
14. Basel Committee on Banking Supervision, Consultative Document, Supervisory framework for measuring and controlling large exposures, Issued for comment by 28 June 2013, March 2013.
15. PDM NETWORK Monthly Newsletter, n. 4/April 2014.

مرکز پژوهش‌ها
مجلس شورای اسلامی

شماره مسلسل: ۱۴۹۳۳

شناسنامه گزارش

عنوان گزارش: دلایل وصول نشدن مطالبات غیر جاری بانک‌ها ۳. مسئله ذی‌نفع واحد

نام دفتر: مطالعات اقتصادی (گروه بازارهای مالی)

تهیه و تدوین کنندگان: الهه مهرپرور، فیروزه نبوی، محمدمهدی نجفی علمی

همکاران: امین چراغان، آرش کشاورز

ناظر علمی: صمد عزیزنژاد

متقاضی: معاونت پژوهش‌های اقتصادی

ویراستار تخصصی: —

ویراستار ادبی: —

واژه‌های کلیدی:

۱. ذی‌نفع واحد

۲. تسهیلات و تعهدات کلان

۳. مطالبات غیر جاری

۴. بانک

۵. سامانه

تاریخ انتشار: ۱۳۹۵/۵/۱۹